

Pienen tilintarkastusyhteisön laadunvarmistus

Ovaska, Anna

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Leppävaara

Pienen tilintarkastusyhteisön laadunvarmistus

Ovaska, Anna
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Tammikuu, 2011

Ovaska, Anna

Pienen tilintarkastusyhteisön laadunvarmistus

Vuosi 2011 Sivumäärä 67

Opinnäytetyö tehtiin toimeksiantona pienelle tilintarkastusyhteisölle. Opinnäytetyön tarkoituksena oli tehdä tilintarkastusyhteisölle IFACin antaman Laadunvalvontastandardin 1 mukainen laatuohjeisto. Ohjeiston laatimista varten suoritettiin tutkimus, johon haastateltiin kahta tilintarkastajaa, kahdesta tilintarkastusyhteisöistä.

Opinnäytetyön teoria-osuudessa tarkastellaan Suomen tilintarkastusjärjestelmää ja erityisesti tilintarkastuksen laadunvarmistusta. Suomessa tilintarkastuksen laadunvarmistus on lakisääteistä. Tilintarkastuslain (2007/459) mukaan jokaisen tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta sekä osallistuttava laaduntarkastukseen. Laadunvalvontastandardin 1 mukaan tilintarkastusyhteisöjen tavoitteena on luoda ja ylläpitää laadunvalvontajärjestelmää, jonka avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että tilintarkastusyhteisö ja sen henkilöstö noudattavat ammatillisia standardeja sekä määräyksiin ja lainsäädäntöön perustuvia vaatimuksia ja että tilintarkastusyhteisön ja toimeksiannosta vastuullisten henkilöiden antamat raportit ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia.

Opinnäytetyön tutkimus suoritettiin kvalitatiivisena tutkimuksena ja tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Tutkimusta varten Laadunvalvontastandardin 1 seitsemästä osa-alueista muodostettiin kuusi haastatteluissa käsiteltävää teemaa, jotka olivat tarkastustyön laatua koskevat johdon velvoitteet, eettiset vaatimukset tilintarkastusyhteisöissä, asiakassuhteiden hyväksyminen ja jatkaminen tilintarkastusyhteisöissä, henkilöresurssit tilintarkastusyhteisöissä, tilintarkastustoimeksiantojen suorittaminen sekä tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksen seuranta. Aineiston analysointimenetelmänä käytettiin teemoittelua.

Tutkimuksen tuloksien mukaan tilintarkastusyhteisöt hoitavat laadunvarmistuksensa hyvin. Molemmissa yhteisöissä oli huomioitu kaikki Laadunvalvontastandardin 1 osa-alueet. Kuitenkaan toimeksiantokohtaisia laadunvalvontatarkastuksia tai laadunvalvontajärjestelmän seurantaa yhteisöt eivät pitäneet tarpeellisina laadunvarmistuksen menettelytapoina.

Ovaska, Anna

Small audit firm's quality assurance

Year	2011	Pages	67
------	------	-------	----

This thesis was assigned by a small audit firm. The purpose of this thesis was to produce a quality control manual that meets all the requirements of The International Standard on Quality Control 1 for a small audit firm. In order to make the quality control manual a research was conducted and two auditors from two audit firms were interviewed.

The theoretical context of this thesis examines the Finnish auditing system, in particular auditing quality assurance. In Finland, auditing quality assurance is mandated by law. The Auditing Act (2007/459) says that an auditor shall see to the quality of his or her audit work and cooperate in carrying out a quality assurance review. The International Standard on Quality Control 1 says that a firm must adopt and maintain a quality control system that provides reasonable assurance that the firm and its personnel comply with professional standards and regulatory and legal requirements, and that reports issued by the firm or engagement partners are appropriate in the circumstances.

The research of the thesis was conducted as a qualitative research, and the research method used was a theme interview. The seven elements of the International Standard on Quality Control 1 were grouped into six themes, which were leadership responsibilities for quality within the firm, the relevant ethical requirements of the firm, the firm's acceptance and continuance of client relationships and specific engagements, the firm's human resources, engagement performance and the firm's quality assurance monitoring. The research material was analyzed by a thematic analysis.

The results show that both audit firms follow the requirements of The International Standard on Quality Control 1 and the firms' quality assurance has been paid attention to. However the firms' quality assurance did not include engagement quality control reviews or monitoring programs.

Key words audit of financial statements, audit firm, quality assurance

Sisällys

1	Johdanto.....	7
1.1	Opinnäytetyön tavoite	8
1.2	Opinnäytetyön keskeiset käsitteet.....	9
2	Tilintarkastus Suomessa.....	10
2.1	Tilintarkastusjärjestelmän kehittyminen	11
2.1.1	Hyvän tilintarkastustavan yleisperiaatteet	13
2.1.2	Tilintarkastuksen ammattieettiset periaatteet.....	14
2.2	Tilintarkastajan riippumattomuus.....	15
2.3	Tilintarkastajan vastuu.....	16
2.3.1	Siviilioikeudellinen vastuu	16
2.3.2	Rikosoikeudellinen vastuu	17
2.3.3	Kurinpidollinen vastuu.....	17
2.4	Tilintarkastustyön vaiheet.....	19
2.4.1	Tilintarkastuksen suunnittelu	19
2.4.2	Tilintarkastuksen toteuttaminen	20
2.4.3	Tilintarkastuksen päättäminen	21
3	Tilintarkastusyhteisöt	22
3.1	Ammattinimikkeet	23
3.1.1	Hyväksytyt tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt.....	23
3.1.2	Hyväksytyjen tilintarkastajien toiminta.....	24
3.2	Ammattitutkinnot ja hyväksymismenettely	25
3.2.1	Tilintarkastajan hyväksymisvaatimukset.....	25
3.2.2	Tilintarkastusyhteisön hyväksyminen	27
3.2.3	Tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen.....	27
3.3	Tilintarkastusjärjestöt Suomessa.....	28
3.4	Kansainväliset tilintarkastusjärjestöt.....	29
4	Tilintarkastuksen laadunvarmistus.....	30
4.1	Tilintarkastusyhteisöjen sisäinen laadunvarmistus.....	30
4.2	Laadunvarmistusta koskevat säädökset	31
4.2.1	Komission suositus laadunvarmistuksen vähimmäisvaatimuksista	31
4.2.2	Tilintarkastusdirektiivin veloitteet laadunvarmistuksesta.....	32
4.2.3	Komission suositus ulkoisesta laadunvarmistuksesta.....	33
4.3	Tilintarkastusta koskevat laadunvarmistusstandardit	33
4.4	Tilintarkastajien yhdistysten suorittama laadunvarmistuksen valvonta.....	35
4.5	Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen nykyinen valvonta	36
4.6	Laaduntarkastusten toteuttaminen	36
5	Tutkimuksen tilintarkastusyhteisöt	38

6	Tutkimus laadunvarmistuksesta tilintarkastusyhteisöissä	39
6.1	Tutkimuksen luotettavuus	40
6.2	Tulokset.....	41
6.2.1	Tarkastustyön laatua koskevat johdon veloitteet.....	41
6.2.2	Eettiset vaatimukset tilintarkastusyhteisöissä	42
6.2.3	Asiakassuhteiden hyväksyminen tilintarkastusyhteisöissä	42
6.2.4	Henkilöresurssit tilintarkastusyhteisöissä	44
6.2.5	Tilintarkastustoimeksiantojen suorittaminen	45
6.2.6	Yhteisöjen laadunvarmistuksen seuranta	47
7	Johtopäätökset	48
	Lähteet	58
	Liitteet.....	61

1 Johdanto

Lakisääteinen tilintarkastus nähdään usein tuotteeseen rinnastettavana palveluna, jossa laatu on merkittävä kilpailutekijä. Palveluna tilintarkastuksen on täytettävä lainsäädännön vaatimukset, tilintarkastusasiakkaan odotukset sekä muun yhteiskunnan, kuten velkojien ja sijoittajien tarpeista syntyvät odotukset. Erityisesti tilintarkastuksen luotettavuus on alan kannalta avainkysymys. Tilintarkastuksen on oltava kaikkina ajankohtina sekä kaikkien tilintarkastajien tekemänä yhtä laadukkaasti tehty. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 457.)

Tilintarkastuksen laadunvarmistus on Suomessa lakisääteistä. Suomen tilintarkastuslain (2007/459) mukaan jokaisen tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta sekä osallistuttava laaduntarkastukseen. Vuoden 2007 tilintarkastuslain myötä myös kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat tulossa osaksi suomalaista tilintarkastuslainsäädäntöä (Korkeamäki 2008, 11). Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivin implementoinnin myötä uuteen tilintarkastuslakiin tuli vaatimus ”Euroopan yhteisöissä sovellettavaksi hyväksytyjen kansainvälisten tilintarkastusstandardien” noudattamisesta lakisääteisissä tilintarkastuksissa (Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit 2010). Laissa mainituilla standardeilla viitataan The International Federation of Accountants (IFAC) antamiin, International Standards on Auditing (ISA) standardeihin (Korkeamäki 2008, 12). Vaikka unionissa ei ole vielä hyväksytty yhtäkään kansainvälistä tilintarkastusstandardia, ollaan tähän kuitenkin valmistautumassa. Tilintarkastuslakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan tilintarkastusstandardien noudattamisen kuuluvan osaksi hyvää tilintarkastustapaa aina siihen saakka, kunnes kyseinen tilintarkastusstandardi on hyväksytty Euroopan unionissa sovellettavaksi. (Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit 2010.)

Suomessa kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltaminen on haasteellista, koska suurin osa Suomessa toimivista yrityksistä on mikroyrityksiä (Saarinen 2009, 15). ISA-standardit ovat Suomen pienten ja keskisuurten yritysten tarkastuksiin liian raskaita (Andersson 2010, 63). Suomessa tilintarkastusalan tulevaisuuden merkittävimmät haasteet ovatkin tilintarkastuksen sisältö ja kustannus - hyötysuhteen parantamisessa sekä tilintarkastusstandardien järkevässä soveltamisessa (Saarinen 2009, 15).

Tilintarkastajien laadunvarmistuksesta määrätään IFACin antamassa, International Standard on Quality Control (ISQC 1) eli Laadunvalvontastandardissa 1. ISQC 1 standardi velvoittaa jokaisen auktorisoidun tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön luomaan oman laadunvalvonnan järjestelmänsä (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 169). Tämän opinnäytetyön tavoite oli luoda pienelle tilintarkastusyhteisölle Laadunvalvontastandardin 1 mukainen laatuohjeisto. Opinnäytetyöhön on liitetty mukaan tehdyn laatuohjeiston sisällysluettelo (liite 1).

Aihe oli hyvin ajankohtainen, koska tilintarkastusyhteisöjen on tullut saattaa laadunvalvontajärjestelmänsä uudistetun ISQC 1 -standardin mukaisiksi 15.12.2009 mennessä (Lähdekorpi 2010, 53). Avuksi laadunvalvontajärjestelmien kehittämiseen IFAC julkaisi maaliskuussa 2009 pienille ja keskisuurille tilintarkastusyhteisöille suunnatun soveltamisohjeen ISQC 1 standardin käyttöönottamiseksi (Small and Medium Practices Committee 2009). Soveltamisohjetta hyödynnettiin myös tätä opinnäytetyötä varten tehdyn laadunvarmistusohjeiston kirjoittamisessa. Toimeksiantona tehty laatuohjeisto noudattaa IFACin antamassa soveltamisohjeessa olevan kahdesta viiteen osakkaan tilintarkastusyhteisöille suunnatun laadunvalvonnankäsikirja -malliesimerkin rakennetta.

1.1 Opinnäytetyön tavoite

Opinnäytetyön tavoitteena oli tehdä pienelle tilintarkastusyhteisölle laatuohjeisto, joka toimi yhteisön laadunvarmistuksen käytännön työkaluna. Tarkoituksena oli, että laatuohjeistoa noudattaen tilintarkastusyhteisön olisi mahdollista suorittaa tarkastustyönsä siten, että työ kestää ulkopuolisen laaduntarkastuksen.

Ohjeiston laatimista varten suoritettiin tutkimus, johon haastateltiin kahta tilintarkastajaa, kahdesta tilintarkastusyhteisöstä. Toinen haastateltavista tilintarkastajista työskenteli yhteisössä, jolle laatuohjeisto tehtiin. Tutkimus suoritettiin pienimuotoisena, koska opinnäytetyön päätavoitteena oli tehdä toimeksiantajalle heidän tarpeitaan vastaava tilintarkastuksen laatuohjeisto. Tutkimus suoritettiin kvalitatiivisena tutkimuksena ja aineisto kerättiin teema-haastattelulla. Aineiston analysointimenetelmänä käytettiin teemoittelua. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten haastatellut tilintarkastusyhteisöt hoitavat laadunvarmistuksensa ja noudattaako yhteisöjen laadunvarmistus IFACin Laadunvalvontastandardin 1 vaatimuksia. Lopullinen pienen tilintarkastusyhteisön laatuohjeisto luotiin ISQC 1 -standardin, IFACin pienille ja keskisuurille tilintarkastusyhteisöille suunnatun ISQC 1 -standardin soveltamisohjeen sekä tutkimuksen tulosten ja päätelmien pohjalta.

Lähtökohtana oli, että laatuohjeisto olisi käytännönläheinen, riittävän kattava, mutta ei liian raskas. Tämän vuoksi ohjeisto sisältää Laadunvalvontastandardin 1 sisällön pienen toimiston tarpeisiin sopeutettuna. Tilintarkastusyhteisö, jolle laatuohjeisto luotiin, on Kauppakamarin hyväksymä tilintarkastusyhteisö (HTM-yhteisö). Tämän vuoksi laatuohjeiston ulkopuolelle rajattiin Keskuskauppakamarin hyväksymiä tilintarkastajia (KHT-tilintarkastajia) ja Keskuskauppakamarin hyväksymiä tilintarkastusyhteisöjä (KHT-yhteisöjä) koskevat säännöt ja suositukset sekä julkisesti noteerattuja asiakasyrityksiä koskevat suositukset ja säännöt. KHT-tilintarkastajia ja KHT-yhteisöjä käsitellään kuitenkin opinnäytetyön teoriaosuudessa.

Opinnäytetyön ensimmäisessä luvussa esitellään tilintarkastuksen laadunvarmistusaihepiirin taustaa sekä käydään läpi opinnäytetyön tutkimuksen pääperiaatteet, laatuohjeiston tavoitteet ja rajaus sekä opinnäytetyön keskeiset käsitteet. Luvussa kaksi käydään läpi Suomen tilintarkastusjärjestelmää sekä käsitellään hyvän tilintarkastustavan yleisperiaatteita, tilintarkastuksen ammattieettisiä periaatteita, tilintarkastajan riippumattomuutta ja vastuuta sekä tilintarkastustyön vaiheita. Luvussa kolme käsitellään tilintarkastusyhteisöjä, tilintarkastajien ammattitutkintoja ja hyväksymismenettelyä sekä tilintarkastajien järjestötoimintaa. Luku neljä käsittelee tilintarkastuksen laadunvarmistusta. Luvussa käydään läpi tilintarkastusyhteisöjen sisäistä laadunvarmistusta, laadunvarmistusta koskevia säädöksiä, laadunvarmistusstandardeja sekä laadunvarmistuksen valvontaa. Luvussa viisi esitellään tutkimusta varten haastatellut tilintarkastusyhteisöt. Luku kuusi ja seitsemän käsittävät opinnäytetyön tutkimuksen sekä tutkimuksen johtopäätökset.

1.2 Opinnäytetyön keskeiset käsitteet

Laadunvarmistukseen liittyvä terminologia on vakiintumatonta. Seuraavassa käydään läpi tässä opinnäytetyössä käytetyt laadunvarmistukseen liittyvät käsitteet ja niiden määritelmät.

Laadunvalvonta Tilintarkastusyhteisön omaksumat periaatteet ja menettelytavat, joiden avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että tilintarkastusyhteisö ja sen henkilöstö noudattavat ammatillisia standardeja sekä lainsäädäntöön perustuvia vaatimuksia ja että yhteisön antamat raportit ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 131).

Laadunvalvontatarkastus Valvontaviranomaisen määräämän laaduntarkastajan suorittamaa tilintarkastajaan tai tilintarkastusyhteisöön kohdistuvaa tarkastusta, johon kuuluu valikoiden tilintarkastusdokumentaation, tilintarkastusstandardien, riippumattomuusvaatimusten, käytettyjen resurssien määrän ja laadun, tilintarkastuspalkkioiden sekä tilintarkastusyhteisön sisäisen laadunvalvontajärjestelmän tarkastaminen (Horsmanheimo & Steiner 2008, 458).

Laadunvarmistuksen valvonta Tilintarkastajiin ja tilintarkastusyhteisöihin nähden riippumattoman tahon suorittamaa valvontaa eli ulkoista laadunvarmistusta (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 7).

Laadunvarmistus Tilintarkastusyhteisössä se kokonaisuus, jolla huolehditaan yhteisön laadun asianmukaisuudesta. Laadunvarmistus pitää sisällään laadunvalvonnan. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 458.)

Laadunvarmistusjärjestelmät Tilintarkastusdirektiivin 29 artiklan mukaan jokaisessa Euroopan unionin jäsenvaltiossa tulee olla laadunvarmistusjärjestelmä, joka täyttää direktiivin asettamat vaatimukset. Jäsenvaltion laadunvarmistusjärjestelmän tulee olla riippumaton valvonnan kohteista ja sen on oltava julkisen valvonnan alainen. Tilintarkastajat voivat suorittaa joitakin laadunvarmistusjärjestelmään kuuluvia tehtäviä, kuten laadunvalvontatarkastuksia. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 7.)

2 Tilintarkastus Suomessa

Tilintarkastus on ammattina ja säänneltyä toimintana varsin nuorta. Se kehittyi viime vuosisadalla ja sai alkunsa Britanniasta teollisen vallankumouksen sekä pääomien kasvun tuloksena. (Riistama 1999, 18.) Teollista vallankumousta edeltävällä ajalla yritykset olivat pääasiassa pieniä perheyrityksiä, joissa ei juuri esiintynyt ulkopuolista rahoitusta. Kun vallankumouksen myötä yritykset kasvoivat, tuli yhdeksi perusluonteiseksi kysymykseksi se miten rahoittaa yritysten kasvua. Kehitettiin niin oman kuin vieraan pääoman markkinat, jolloin omistajiksi tulivat myös perinteisen perhepiirin ulkopuolella olevia henkilöitä. Edellytys ulkopuolisten sijoittajien saamiselle oli, että yritys antaisi sijoittajille säännöllisesti tietoa yrityksen taloudellisesta kehityksestä. Juuri tämä kehitys loi pohjan nykyaikaiselle tilinpäätösraportoinnille, jonka tavoitteena on antaa oikea ja riittävä kuva yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. (Troberg 2003, 15-16.)

Omistajat, jotka ovat erillään yrityksen johtamisesta, eivät henkilökohtaisesti pysty seuraamaan yrityksen kehitystä eivätkä välttämättä itse kykene arvioimaan annettujen taloudellisten raporttien oikeellisuutta. Tämä tilanne on luonut pohjan nykyaikaiselle tilintarkastusammattikunnalle, joka ammattitaitoaan käyttäen lisää tilinpäätösinformaation luotettavuutta. Tilintarkastaja on ensisijaisesti vastuussa hänet palkanneille omistajille, mutta tilintarkastajan tekemästä työstä hyötyvät toki muutkin sidosryhmät. (Troberg 2003, 16.) Luotonantajien, tavarantoimittajien, eri yhteistyökumppanien sekä verottajan ja muiden viranomaisten intressien mukaista on, että ulkopuolinen, objektiivinen taho ottaa kantaa yrityksestä annetun taloudellisen informaation oikeellisuuteen. Tilintarkastus lisää yrityksen luotettavuutta, mikä on oikeastaan koko yhteiskunnan etu. (Korkeamäki 2008, 9.)

Taloudellisesti huonot ajat ovat usein olleet tilintarkastuksen kehitykselle merkittäviä. Yhdysvaltojen esimerkki on kuvaava: 1900-luvun alussa esiintyneet luottotappiot saivat pankit vaatimaan asiakasyrityksiltään tilinpäätösten oikeellisuutta koskevia lausuntoja. Vuoden 1917 konkurssit sekä tilinpäätöstietojen epäyhtenäisyys saivat Yhdysvaltain valtiovarainministeriön julkaisemaan ensimmäiset tilintarkastusta koskevat ohjeet. Suuri pörssiromahdus vuonna 1929 taas johti arvopaperimarkkinalain säätämiseen vuonna 1933 ja pörssilain säätämiseen vuonna 1934. Taloudellinen lama 1930-luvun alussa sai myös aikaan sen, että New Yorkin arvopaperi-

pörssi asetti noteerauksen edellytykseksi, että pörssiyhtiön tilinpäätös oli tilintarkastettu. (Riistama 1999, 18.)

Niin kuin edellä mainittiin, tilintarkastajat ovat ensisijaisesti vastuussa heidät palkanneille omistajille. Myös pienemmissä yrityksissä, joissa omistajat itse johtavat yritystään, tarvitaan tilintarkastajia lisäämään yrityksen luotettavuutta. Tällöin tilintarkastajan työssä korostuu rooli neuvonantajana sekä johdon keskustelukumppanina. Tilintarkastaja ei silti kuulu yrityksen johtoelimeen, eikä tämän vuoksi voi ottaa osaa johdon päätöksentekoon. Tilintarkastus on luonteeltaan aina toteavaa, ei ohjaavaa tai määräävää. (Korkeamäki 2008, 9-10.)

Kuten Troberg (2003) tekstissään mainitsee, lisäävät tilintarkastajat tekemällään työllä tilintarkastusinformaation luotettavuutta. Juuri tämä Trobergin mainitsema asetelma luo tarpeen myös tilintarkastuksen laadunvarmistukselle. Tilintarkastajan omalla laadunvarmistuksella sekä ulkoisella ja riippumattomalla laadunvarmistuksenvalvonnalla voidaan saada kohtuullinen varmuus siitä, että tilintarkastajan tekemät tilintarkastukset ovat laadukkaita ja todella myös lisäävät yrityksen tilintarkastusinformaation luotettavuutta. Tämä sama vaatimus tilintarkastusinformaation luotettavuudesta esiintyy myös Korkeamäen mainitsemassa pienissä yrityksissä. Tässä tapauksessa oikeellisesta tilintarkastusinformaatiosta hyötyvät esimerkiksi lainanantajat sekä verottaja. Tämän mukaan vaatimus tilintarkastajan laadunvarmistuksesta myös pieniä yrityksiä tarkastaville tilintarkastajille, on perusteltua.

2.1 Tilintarkastusjärjestelmän kehittyminen

Suomessa tilintarkastus instituutiona tuli yleisen mielenkiinnon kohteeksi vasta pääomamarkkinoiden kehityttyä 1980-luvulla. Myös 1990-luvun taloudellinen lama kiihdytti julkista keskustelua tilintarkastuksen tehtävistä, mahdollisuuksista ja rajoituksista sekä tilintarkastajien vastuusta. (Riistama 1999, 18-19.) Talouselämässä erityisesti Wärtsilä Meriteollisuus Oy:n sekä Mancon Oy:n konkurssit vuonna 1989 toivat tilintarkastajille huonoa mainetta. Molemmissa tapauksissa Keskuskauppakamarin tilintarkastajalautakunta tutki tilintarkastajien toiminnan ja tapaukset tulivat vielä tilintarkastajajärjestelmän valvontalautakunnan tutkittaviksi. Lopputuloksena todettiin, ettei tilintarkastajien toiminnassa ollut moitittavaa. Kehittämistarpeita itse tilintarkastusmenetelmissä ja -säännöksissä sen sijaan havaittiin. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 126.) Tiivistä keskustelua käytiin muun muassa tilintarkastajien niin kutsutusta *verosuunnittelijan* asemasta. Esimerkiksi Antti Helenius kritisoi suomalaisten tilintarkastajien vääristynyttä roolia yhtiön verosuunnittelijoina ja johdon nöyrinä konsultteina. Tilintarkastajat saattoivat olla taitavia ja tehokkaita verosuunnittelun asiantuntijoita, mutta oikean tuloksen osoittavan tilinpäätöksen laatimista ei pidetty yhtä tarpeellisena. (Tilintarkastajat harrasivat ankaraa itsekritiikkiä 1990.) Helenius vaatikin ammattikunnaltaan ryhtiliikettä siihen,

että tilinpäätökset saataisiin myös asiallisesti, ei pelkästään muodollisesti oikeiksi (Tilintarkastajien ryhtiliike 1990).

Laman aikana Suomessa tuli tutuksi myös käsite *odotuskuilu*, josta Yhdysvalloissa puhuttiin ja kirjoitettiin jo 1970-luvun jälkipuoliskolla (Riistama 1999, 22). Termillä viitattiin siihen, että yleisö odotti tilintarkastajilta enemmän yritysten taloutta koskevia kannanottoja, kun taas tilintarkastajat itse katsoivat voivansa arvostella ainoastaan tilinpäätösten lainmukaisuutta. Tilinpäätöstietoja säätelevä lainsäädäntö olikin Suomessa sen verran joustava, että myös lainmukainen tilinpäätös saattoi vaativan lukijan silmissä olla harhaanjohtava. (Valtanen 1993.)

Tilintarkastuslaki oli 1990-luvulla yksi vastaus suuren yleisön ja poliitikkojen odotuksiin tilintarkastuksen parantamiseksi. Erillisellä tilintarkastuslailla pyrittiin lisäämään yhdenmukaisuutta sekä vahvistamaan erityisesti yhteisöjen ja säätiöiden sidosryhmien luottamusta tilintarkastukseen. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 126.) Vuoden 1993 lopulla valtioneuvosto antoi eduskunnalle esityksen tilintarkastuslaista. Tilintarkastuslaki (936/1994) astui voimaan vuoden 1995 alussa. Laissa säädettiin muun muassa tilintarkastajien hyväksymisestä ja rekisteröinnistä, tilintarkastuksen toimittamisvelvollisuudesta ja sen sisällöstä, tilintarkastajien riippumattomuudesta, esteellisyydestä sekä salassapitovelvollisuudesta, tilintarkastusjärjestelmän ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta sekä tilintarkastajaan kohdistettavista rangaistuksista ja vahingonkorvausvelvollisuudesta. (Riistama 1999, 19.)

Vuoden 1995 tilintarkastuslaki oli voimassa 12 vuotta. Vanhan tilintarkastuslain uudistamistarpeet johtuivat Euroopan unionin lainsäädännössä tapahtuneista uudistuksista sekä kansainvälisen normiston kehityksestä (Korkeamäki 2008, 10). Tilinpäätöskandaalit 2000-luvun alussa muuttivat tilintarkastuksen lainsäädäntöä ja valvontaa niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin. Alan maine kärsi muun muassa yhdysvaltalaisen Enronin, ruotsalaisen Skandian ja italialaisen Parmalatin skandaalien vuoksi. (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner 2007, 19; Pietiläinen 2004.) Velvoite uuden lain asettamiseen syntyi niin sanotun Euroopan Unionin tilintarkastusdirektiivin, kahdeksannen direktiivin säätämisen johdosta. Direktiiviä valmisteltiin vuoden 2004 aikana ja se julkaistiin Euroopan yhteisöjen virallisessa lehdessä 9.6.2006. Tilintarkastusdirektiivi astui velvoittavaksi 29.6.2006, jonka jälkeen jokaisella jäsenvaltiolla oli 24 kuukautta aikaa panna direktiivin velvoitteet täytäntöön. (Horsmanheimo ym. 2007, 19.) Suomessa aikaisemmat säännökset korvaava uusi tilintarkastuslaki - ja asetus astuivat voimaan 1.7.2007 (Korkeamäki 2008, 10).

Suomen tilintarkastuslain kokonaisuudistuksessa yrityksille keskeisimpiä muutoksia olivat maallikkotilintarkastuksen lakkauttaminen, tilintarkastajan raportointia koskevien säännösten uudistaminen sekä pienten yritysten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta. Tilintarkas-

tajille keskeisiä uudistuksia olivat lisäksi kansainvälisten konsernien tilintarkastusta koskevien säännösten tarkentuminen, kansainvälisten tilintarkastusstandardien tulo velvoittaviksi tilintarkastuksissa sekä kiristyneet riippumattomuus- ja vastuusäännökset. (Horsmanheimo ym. 2007, 20.) Vuoteen 2011 asti eletään kuitenkin siirtymäkautta, jolloin voidaan vielä joltain osin noudattaa vanhan lain määräyksiä (Lindfors 2009, 103).

2.1.1 Hyvän tilintarkastustavan yleisperiaatteet

Tilintarkastuslain (2007/459, 22 §) mukaan tilintarkastaja on velvollinen noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa. Tilintarkastuslain näkökulmasta hyvän tilintarkastustavan noudattaminen koskee kaikkia lain soveltamisalaan kuuluvia tarkastustehtäviä (Halonen & Steiner 2010, 31). Hyvä tilintarkastustapa määrittelee sen, kuinka tilintarkastus tulee asianmukaisesti suorittaa. Käsitteenä hyvä tilintarkastustapa on hyvään kirjanpilotapaan tai hyvään asianajotapaan rinnastettavaa jatkuvasti kehittyvää tapaoikeutta, jonka sisältö muokkautuu talouselämän ja lainsäädännön muutosten mukana. (Korkeamäki 2008, 11; Tomperi 2009, 22.)

Tärkein syy hyvän tilintarkastustavan korostamiseen on se, ettei lainsäädäntö voi tyhjentävästi luetella kaikkia tilintarkastajaa koskevia velvollisuuksia. Tilintarkastustavasta puhuttaessa on kyseessä jatkuvasti muuttuva toiminto, jossa ammattitaito syntyy huolellisten ammattilaisten keskuudessa. Tämän vuoksi lainsäätäjällä ei voi, eikä sen tarvitsekaan voida tietää sitä, miten tilintarkastus tehdään hyvin. Kysymys on työn jaosta: lainsäätäjällä määrittelee sen mikä tilintarkastuksen tavoite on eli asianmukainen tilintarkastuskertomus ja tilintarkastusalan ammattilaiset taas kehittävät itse menetelmät tämän tavoitteen saavuttamiseksi. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 148.) Hyvän tilintarkastustavan lähteinä voidaan pitää tilintarkastusta säättävien lakien, asetusten, ohjeiden ja päätösten lisäksi alan järjestöjen kannanottoja ja suosituksia, ammattikirjallisuutta sekä yleisiä havaintoja siitä, miten huolellinen ammattilainen milloinkin toimii (Korkeamäki 2008, 11).

Suomessa hyvä tilintarkastustapaa on tilintarkastusjärjestöistä kehittänyt lähinnä KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry. Yhdistys on jo pitkään antanut jäseniään sitovia hyvää tilintarkastustapaa koskevia suosituksia ja nyttemmin myös tilintarkastusstandardeja. Lähtökohtana näille suosituksille ja standardeille ovat olleet alan kansainvälisen kattojärjestön IFACin standardit ja ohjeet. (Halonen & Steiner 2010, 32.) Tilintarkastusstandardit koskevat tilintarkastuksen teknistä suorittamista. Standardit antavat ohjeita siitä, kuinka tilintarkastus käytännössä tehdään. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 149.) Tilintarkastusalan standardit ja suositukset sekä Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot ovat KHT-yhdistyksen kustantamia vuosijulkaisuja, joiden vaikutus tilintarkastustyön käytäntöihin on hyvin merkittävä (Korkeamäki 2008, 11).

2.1.2 Tilintarkastuksen ammattieettiset periaatteet

Tilintarkastuslain (2007/459, 20 §) mukaan tilintarkastajan on noudatettava ammattieettisiä periaatteita siten, että hän hoitaa työtehtävänsä ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti sekä huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. Ammattieettisiä periaatteita on noudatettava kaikissa tilintarkastuslain soveltamisalaan kuuluvissa työtehtävissä (Halonen & Steiner 2010, 33).

Ammattieettiset periaatteet eroavat jokin verran hyvän tilintarkastustavan periaatteista, vaikka ero sinänsä on häilyvä. Ammattieettiset periaatteet käsittelevät sitä, miten huolelliset ammattihenkilöt toimivat. Hyvä tilintarkastustapa taas käsittelee sitä, kuinka asianmukainen tilintarkastus on tehtävä. Hyvän tilintarkastustavan voisi siis sanoa koskevan ennemminkin tilintarkastuksen tekniikkaa kuin tilintarkastajien eettisiä sääntöjä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 147.)

Tilintarkastuslain ohella ammattieettisiä periaatteita normitetaan Suomessa myös KHT-yhdistyksen antamalla eettisillä ohjeilla. KHT-yhdistyksen ammattieettiset perusperiaatteet poikkeavat jonkin verran tilintarkastuslain ammattieettisistä periaatteista, koska ne perustuvat IFACin antamiin eettisiin ohjeisiin. (Halonen & Steiner 2010, 33.) IFACin eettisten ohjeiden mukaan tilintarkastajien on noudatettava työssään alan eettisiä perusperiaatteita, joita ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 24-25.)

Rehelliisyyden periaatteen mukaan tilintarkastajan tulee olla suora sekä vilpittömän kaikissa työhönsä liittyvissä suhteissa. Objektiivisuuden periaatteen mukaan tilintarkastaja ei saa antaa ennakkokäsitysten, intressiristiriitojen tai toisten osapuolten vaikuttaa ammattiinsa ja työhönsä liittyvässä harkinnassa. Ammatillinen pätevyys ja huolellisuus velvoittavat tilintarkastajaa ylläpitämään ammatilliset tietonsa ja osaamisensa vaadittavalla tasolla, jotta asiakkaat sekä työnantaja saisivat pätevää asiantuntijapalvelua, joka perustuu ajan tasalla olevaan ammattiosaamiseen, tekniseen tietämykseen sekä lainsäädännön tuntemiseen. Salassapitovelvollisuuden mukaan tilintarkastajan tulee pitää ammattiin ja muuhun työhönsä liittyvien suhteiden perusteella saamansa tieto luottamuksellisena. Tilintarkastustehtäviä koskevia tietoja ei saa ilmaista ulkopuoliselle, ellei laki siihen erikseen velvoita tai ellei se, jota tieto koskee, ole antanut tiedon paljastamiseen erillistä lupaa. Ammatillisen käyttäytymisen perusperiaatteen mukaan tilintarkastajan tulee noudattaa asiaankuuluvia lakeja ja määräyksiä sekä välttää kaikkea ammattikunnan mainetta heikentävää toimintaa. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 24-25.) Näistä viidestä eettisestä periaatteesta tilintarkastuslaissa mainitaan vain kolme, joskin salassapitovelvollisuudesta säädetään erikseen tilintarkastuslain 26 §:ssä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 149-150.)

Tässä opinnäytetyössä ammattieettisten periaatteiden noudattamisen vaatimukset on huomioitu sekä tutkimuksen teemahaastattelukysymyksissä (liite 2) että tutkimuksen tuloksissa ja johtopäätöksissä (liite 4). Myös opinnäytetyön tutkimuksen ja laadunvarmistuksen teorian pohjalta tehdyssä laatuohjeistossa on huomioitu vaatimukset ammattieettisten periaatteiden noudattamisesta.

2.2 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastajan riippumattomuus tarkastuskohteestaan on yleisesti tunnustettu yhdeksi tilintarkastuksen kulmakivistä salassapitovelvollisuuden ja ammatillisen pätevyyden ohella (Riistama 1999, 31). Koko tilintarkastuksen tarkoitus voi toteutua ainoastaan silloin, jos vaatimus riippumattomuudesta täyttyy. Tilintarkastuksen lopputuotteen eli tilintarkastuskertomuksen käyttäjät voivat luottaa tilintarkastuskertomukseen vain, jos tilintarkastaja on riippumaton. Riippumattomuus on keino turvata tilintarkastajan kyky toimia objektiivisesti ja tämän vuoksi se on myös yksi keskeisistä tilintarkastuksen perusolettamista. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 253.)

Riistaman (1999, 31-32) mukaan riippumattomuus voidaan käsittää tilintarkastajan henkilökohtaiseksi asenteeksi, joka perustuu rehellisyyden ja objektiivisuuden noudattamiseen tarkastustyössä. Kenenkään asennetta ei kuitenkaan voida mitata siten, että voitaisiin varmuudella todeta tämän asenteen täyttävän riippumattoman tarkastuksen vaatimukset. Tämän vuoksi tilintarkastajan tulee käyttäytyä siten, ettei mikään tilintarkastajan toimintatapa kyseenalaista hänen riippumattomuuttaan toisen osapuolen silmissä.

IFACin antamien eettisten ohjeiden mukaan riippumattomuuteen kuuluu mielen riippumattomuus sekä näkyvä riippumattomuus. Mielen riippumattomuudella viitataan siihen, että tilintarkastaja pystyy toimimaan rehellisesti sekä säilyttämään objektiivisuutensa ja ammatillisen kriittisyytensä. Näkyvään riippumattomuuteen taas kuuluu se, että tilintarkastaja välttää sellaisia seikkoja ja olosuhteita, joiden perusteella asiaan perehtynyt kolmas osapuoli voisi päätellä tilintarkastajan rehellisyyden, objektiivisuuden tai ammatillisen skeptisyyden vaarantuneen. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 54.)

Tilintarkastuslain (2007/459, 24 §) mukaan tilintarkastajan riippumattomuuden voidaan katsoa vaarantuvan, jos tilintarkastajalla on taloudellisia etuuksia tarkastuskohteessa, tarkastettavana on tilintarkastajan oma toiminta, tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä yrityksen puolesta tai sitä vastaan, tilintarkastajalla on läheinen suhde yhtiön johdossa tai keskeisessä tehtävässä olevaan henkilöön tai tilintarkastajaa painostetaan.

Tilintarkastajan laadunvarmistuksen osalta riippumattomuudesta määrätään IFACin antaman Laadunvalvontastandardin 1 toisessa osa-alueessa Eettiset vaatimukset. Tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen tulee laadunvarmistusjärjestelmissään huomioida edellä tekstissä mainitut, IFACin eettisten ohjeiden vaatimukset mielen riippumattomuudesta sekä näkyvästä riippumattomuudesta. Tilintarkastajan riippumattomuutta vaarantavia seikkoja, pyritään tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistusjärjestelmissä ehkäisemään kirjallisilla riippumattomuusvahvistuksilla (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 171-174).

Tässä opinnäytetyössä riippumattomuuden vaatimukset ovat huomioitu tutkimuksen teema- haastattelukysymyksissä (liite 2) sekä tutkimuksen tuloksissa ja johtopäätöksissä (liite 4). Myös opinnäytetyön toimeksiannossa, pienen tilintarkastusyhteisön laatuohjeistossa, on huomioitu tilintarkastajan riippumattomuus.

2.3 Tilintarkastajan vastuu

Tilintarkastajan oikeudellinen vastuu jakautuu siviilioikeudelliseen vastuuseen, rikosoikeudelliseen vastuuseen ja kurinpidolliseen vastuuseen. Siviilioikeudellisella vastuulla tarkoitetaan tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta toimeksiantajille tai sivullisille siinä tapauksessa, että taloudellista vahinkoa on syntynyt. Rikosoikeudellinen vastuu voi syntyä silloin, jos tilintarkastaja on syyllistynyt tekoon, josta on laissa säädetty rangaistus. Kurinpidolliseen vastuuseen tilintarkastaja voi joutua toimiessaan tilintarkastusta koskevien säännösten, määräysten ja ohjeiden vastaisesti. (Korkeamäki 2008, 23; Tomperi 2009, 181.)

2.3.1 Siviilioikeudellinen vastuu

Tilintarkastajan korvausvastuun lähtökohtana on se, että konkreettinen vahinko, jonka varallisuus arvo pystytään määrittelemään, on tapahtunut ja tämä vahinko on tilintarkastajan aiheuttama. Tilintarkastajan laiminlyönnillä tai teolla on oltava syy-yhteys. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 471.) Vahingonkorvausvelvollisuuden kannalta ei ole merkitystä, seuraako tilintarkastajan teosta tai laiminlyönnistä rangaistus (Korkeamäki 2008, 23). Tilintarkastuslain (2007/459, 51 §) mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on tahallaan tai huolimattomuuttaan aiheuttanut tarkastuskohteena olevalle yhteisölle tai muulle osapuolelle. Tilintarkastaja vastaa myös apulaisensa työstä. Kun tilintarkastajana toimii tilintarkastusyhteisö, vastaavat vahingosta yhteisö sekä päävastuullinen tilintarkastaja.

Tarkastuskohteen omistajan näkökulmasta tyypillinen vahingonkorvausvaatimus on yleensä väärän tilinpäätösinformaation perusteella tehty sijoituspäätös tai osakeyhtiössä yhdenvertaisuusperiaatteen vastainen toiminta. Velkojalle peruste vahingonkorvauksen vaatimiseen voi olla väärän tilinpäätösinformaation perusteella tehty luottopäätös tai laitton varojen jako.

Tilintarkastajan korvausvastuu yhteisölle konkretisoituu yleensä rinnakkain hallintoelinten jäsenten vastuun kanssa. Jos siis vahingon on aiheuttanut hallituksen jäsen tai toimitusjohtaja, syntyy heidän vastuunsa yhteisöoikeudellisten säännösten perusteella riippumatta tilintarkastajan vastuusta. Tilintarkastaja voi kuitenkin aiheuttaa kyseisessä tilanteessa vahingon, jos hän ei tarkastuksessaan havaitse laitonta menettelyä tai jos hän ei raportoi siitä. (Korkeamäki 2008, 23.)

2.3.2 Rikosoikeudellinen vastuu

Tilintarkastajan rikosoikeudellinen vastuu tarkoittaa sitä, että syyllistyessään rangaistavaksi säädettyyn tekoon, tilintarkastaja voidaan asettaa syytteeseen tuomioistuimessa ja hänelle voidaan tuomita rangaistus (Horsmanheimo & Steiner 2008, 493). Vähäiset rikkomukset rangaistaan tilintarkastusrikkomuksina jolloin rangaistus on sakkoa, mutta jos tekoja ei voida pitää vähäisinä, rangaistaan niistä rikoslain perusteella tilintarkastusrikoksina (Korkeamäki 2008, 24; Tomperi 2009, 186).

Tilintarkastuslaissa (2007/459, 52 §) rangaistaviksi teoiksi ovat säädetty tilintarkastuskertomuksen laatimissäännösten rikkominen, tilintarkastajan lausunnoissa väärän tai harhaanjohtavan tiedon antaminen, tilintarkastajan ammattinimikkeen luvaton käyttäminen sekä salassapitovelvollisuuden rikkominen. Ainoastaan törkeästä huolimattomuudesta tehty teko tai vastaavasti tahallinen teko, voidaan tulkita tilintarkastusrikkomukseksi tai tilintarkastusrikokseksi. Tilintarkastajan huolimattomuudesta tapahtunut virheellisen tilintarkastuskertomuksen laatiminen ei ole rikosoikeuden perusteella rangaistavaa, vaikka teko voikin johtaa siviilioikeudelliseen vastuuseen eli vahingonkorvausvelvollisuuteen. (Korkeamäki 2008, 25.)

2.3.3 Kurinpidollinen vastuu

Tilintarkastajan kurinpidollisen vastuun perusteella tilintarkastaja voi tilintarkastuksen säännöksiä tai velvollisuuksiaan rikottuaan joutua tilintarkastuslaissa määriteltyjen valvontaorganisaatioiden kurinpidollisten toimien kohteeksi. Kurinpidollisen vastuun seurauksista päättävät valtion tilintarkastuslautakunta, Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta sekä kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat. (Korkeamäki 2008, 25.)

Tilintarkastuslain (2007/ 459, 39 §) mukaan valtion tilintarkastuslautakunnan tehtävänä on vastata tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä sekä valvonnasta. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta ylläpitää ja kehittää tilintarkastuksen hyväksymis- ja valvontajärjestelmää, joka koskee KHT-tilintarkastajia ja - yhteisöjä, Hyväksytyt tilimiehiä eli Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan hyväksymiä tilintarkastajia (HTM-tilintarkastajia) ja HTM-yhteisöjä sekä tilintarkastustutkintoja (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta

2010). Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta myös valvoo KHT-tilintarkastajien ja -yhteisöjen hyväksymisen edellytyksien säilymistä sekä laadunvarmistusta (Laadunvalvonta 2010). HTM-tilintarkastajien ja -yhteisöjen valvonnan taas hoitavat toimialueittain kauppa-kamarien tilintarkastusvaliokunnat (Valvonta 2010).

Tilintarkastajan kurinpidolliset seuraamukset lievimmästä ankarimpaan ovat huomautus, varoitus ja hyväksymisen peruuttaminen (Korkeamäki 2008, 25). Tilintarkastuslain (2007, 459, 49-50 §) mukaan tilintarkastajalle voidaan antaa varoitus siinä tapauksessa, että hän on huolimattomuuttaan tai varomattomuuttaan menetellyt tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti, rikkonut velvollisuuksiaan tilintarkastajana tai on muuten menetellyt tavalla, jonka voidaan katsoa alentavan tilintarkastajien ammatillista luotettavuutta tai arvoa. Siinä tapauksessa, että tilintarkastajan toimintaan liittyy lieventäviä asianhaaroja, tilintarkastajalle voidaan antaa pelkkä huomautus. Valtion tilintarkastuslautakunta voi peruuttaa tilintarkastajan hyväksymisen, jos tilintarkastaja on tahallaan tai törkeän huolimattomuuden tähden menetellyt tilintarkastuslain tai sen nojalla annettujen säännösten vastaisesti, on annetusta varoituksesta huolimatta toistuvasti rikkonut velvollisuuksiaan tilintarkastajana tai jos tilintarkastaja ei ole enää ammattitaitoinen tai ei enää täytä muita tilintarkastajan hyväksymisen edellytyksiä. Hyväksyminen on mahdollista peruuttaa myös enintään kahden vuoden määräajaksi.

Tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksella pyritään välttämään väärän tilintarkastusinformaation antaminen, joka voisi johtaa niin siviilioikeudelliseen, rikosoikeudelliseen kuin kurinpidolliseenkin vastuuseen. Laadunvalvontastandardi 1 velvoittaa osa-alueessa neljä Henkilöressit ja osa-alueessa viisi Toimeksiannon suorittaminen tilintarkastusyhteisöä varmistamaan, että se pystyy suorittamaan toimeksiannot laadukkaasti lainsäädäntöä ja standardeja noudattaen. Tärkeää on myös asiakkaiden rehellisyyden arvioiminen. Asiakkaiden rehellisyyden arvioinnista määrätään Laadunvalvontastandardin 1 osa-alueessa kolme Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 171.)

Kuten edellä on mainittu, tulee tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön laadunvarmistusjärjestelmän sisältää henkilöressien, toimeksiannon suorittamisen sekä asiakkaiden rehellisyyden arviointimenetelmät. Kun nämä Laadunvalvontastandardin 1 osa-alueet ovat asianmukaisesti huomioitu tilintarkastajan laadunvarmistusjärjestelmässä, on epätodennäköistä että tilintarkastaja joutuisi siviilioikeudelliseen, rikosoikeudelliseen tai kurinpidolliseen vastuuseen. Myös tämän opinnäytetyön kvalitatiivisessa tutkimuksessa sekä toimeksiantona tehdyssä laatuohjeistossa on huomioitu henkilöressit, toimeksiantojen laadukas suorittaminen sekä asiakkaiden rehellisyyden arviointi.

2.4 Tilintarkastustyön vaiheet

Tilintarkastuksen suorittamista voidaan tarkastella prosessina, kolmen eri työvaiheen kautta. Horsmanheimo ja Steiner (2008, 219) jakavat tilintarkastusprosessin kolme työvaihetta tilintarkastuksen suunnitteluun, toteuttamiseen sekä päättämiseen.

2.4.1 Tilintarkastuksen suunnittelu

Tilintarkastuksen suunnittelulla pyritään siihen, että tilintarkastaja voi hoitaa tehtävänsä tehokkaasti ja laadukkaasti. Suunnitteluvaiheen laajuuteen vaikuttavat tarkastuskohteen koko, vaativuus sekä tilintarkastajan aikaisempi kokemus tarkastuskohteesta. Uudelle asiakkaalle tehtävä tilintarkastus edellyttää kohteen liiketoiminnan erityispiirteisiin tutustumista, jonka vuoksi ensimmäinen tarkastussuunnitelma tehdään laajempaan kuin myöhemmät. Tilintarkastajan tulee suunnitella työnsä siten, että kaikki tärkeät työvaiheet tulevat painotetuiksi ja oikea-aikaisesti toteutetuiksi. Suunnitteluvaiheessa tilintarkastaja laatii ja dokumentoi tilintarkastuksen yleissuunnitelman sekä tarkastusohjelman. (Korkeamäki 2008, 35.)

Yleissuunnitelmaa laatiessaan tilintarkastajan tulee IFACin antaman kansainvälisen tilintarkastusstandardin 300 Tilintarkastuksen suunnittelu mukaan huomioida muun muassa tarkastuskohteen toiminnan luonne, tarkastuskohteen kirjanpitojärjestelmä ja sisäinen kontrollijärjestelmä, riskit ja olennaisuus, tarkastustyön koordinointi, ohjaus ja valvonta sekä muut asiat, kuten mahdollisuus, että olettamus toiminnan jatkuvuudesta olisi kyseenalainen. Yleissuunnitelman laajuus vaihtelee luonnollisesti tarkastettavan yhteisön koon sekä tilintarkastuksen vaativuuden mukaan. Tarkastusohjelma on luonteeltaan yksityiskohtaisempi kuin tilintarkastuksen yleissuunnitelma. Tarkastusohjelma sisältää yleensä kuvauksen toimenpiteistä, joilla arvioidaan olennaisen virheen tai puutteen riskiä, kuvauksen suunniteltujen tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta sekä muut tarkastustoimenpiteet, joita tilintarkastusstandardit velvoittavat noudattamaan. (Tomperi 2009, 41-42.)

Tilintarkastuksen suunnittelussa on ensiarvoisen tärkeää kiinnittää huomiota tilintarkastuksen riskeihin sekä arvioida niiden vaikutukset tarkastussuunnitelmaan (Horsmanheimo & Steiner 2008, 223). Tilintarkastukseen liittyvät riskit jaetaan toimintariskiin, kontrolliriskiin sekä havaitsemisriskiin. Toimintariskillä viitataan tarkastuskohteen eri toimintojen tai liiketapahtumien luonteesta johtuviin riskeihin. Esimerkiksi luottotappioiden kirjaamiseen liittyy johdon harkinnanvaraa ja siten myös toimintariskiä. Kontrolliriski taas on riski siitä, että kirjanpitojärjestelmä tai sisäinen kontrollijärjestelmä eivät estä tai paljasta tarkastusaineistoon liittyvää virhettä tai puutetta. (Korkeamäki 2008, 36-37.) Toimintariski ja kontrolliriski ovat tarkastuskohteen riskejä, koska molempia esiintyy tilintarkastuksesta riippumatta (Horsmanheimo & Steiner 2008, 224). Havaitsemisriskillä sen sijaan tarkoitetaan riskiä siitä, että tilintar-

kastajan suorittama tarkastus ei paljasta aineistoon sisältyvää virhettä tai puutetta. Havaitsemisriskin tasoon vaikuttavat luonnollisesti tilintarkastuksen luonne, ajoitus sekä määrä. Esimerkiksi lisäämällä tarkastusten määrää, alenee todennäköisyys siitä, että tarkastusaineistoon sisältyisi olennainen virhe, jota tilintarkastaja ei huomaa. (Korkeamäki 2008, 37.)

Laadunvarmistuksen osalta tilintarkastuksen suunnittelusta määrätään Laadunvalvontastandardin 1 osa-alueessa viisi Toimeksiannon suorittaminen sekä osa-alueessa kolme Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 171). Osa-alueet ovat käsitelty myös tämän opinnäytetyön kvalitatiivisessa tutkimuksessa sekä tutkimuksen pohjalta tehdyssä laatuohjeistossa.

2.4.2 Tilintarkastuksen toteuttaminen

Seuraava tilintarkastusprosessin vaihe on tilintarkastuksen toteutus, jonka aikana suoritetaan suunnitteluvaiheessa määritellyt tarkastustoimenpiteet. Toteutusvaiheen tavoite on hankkia tilintarkastusevidenssiä, joka tukee tilintarkastajan arviota alentuneesta kontrolliriskistä sekä hankkia tilintarkastusevidenssiä liiketapahtumien rahamääräisestä oikeellisuudesta. (Halonen & Steiner 2010, 57.) Tilintarkastuslaki (2007/459, 11 §) määrittelee tilintarkastuksen kohteiksi yhteisön kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon. Laissa luetellut tarkastuksen osa-alueet eivät ole erillisiä tarkastuskohteita, vaan lainkohdalla määrätään käytännössä tarkastettavaksi organisaation koko talous sekä hallinto. (Korkeamäki 2008, 42.)

Kirjanpidon tarkastuksen laajuus ja sisältö määräytyvät tapauskohtaisesti tarkastuskohteen olosuhteet huomioon ottaen sekä tilintarkastajan oman harkinnan mukaisesti. Suomessa kirjanpitolaki määrää kirjanpitoa koskevat keskeiset säädökset. Tilintarkastuksen kannalta tarkastus kohdistuukin pääasiassa siihen, onko tarkastuskohteen kirjanpitoa pidetty kirjanpitolain säännösten mukaisesti ja tuottaako kirjanpito oikeaa tietoa tarkastuskohteen tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista varten. Yksi kirjanpitoa koskeva keskeinen vaatimus on se, että kirjausketju *audit trail* on todennettavissa lain edellyttämällä tavalla. Kirjanpitolain mukaan kirjanpitokirjausten yhteys tositteesta peruskirjanpitoon ja pääkirjanpitoon sekä pääkirjanpidosta tuloslaskelmaan ja taseeseen tulee olla todennettavissa vaikeuksitta. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 228-229.)

Tilintarkastuksen yksi päätavoite, laillisuusvalvonnan lisäksi, on antaa lausunto siitä onko tilinpäätös olennaisilta osin laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti ja antaako se oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi tulee tilinpäätöstarkastuksessa saada riittävä varmuus siitä, että taseen ja tuloslaskelman tiedot perustuvat kirjanpitoon sekä taseen varat ja velat ovat olemassa, oikein arvostettu ja ne ovat juuri tarkastuskohteen varoja ja velkoja. Lisäksi

tilintarkastajan tulee varmistaa, että tuloslaskelma antaa oikean kuvan tilikauden tuloksen muodostumisesta ja että tilinpäätöksessä on esitetty kaikki lain sekä hyvän kirjanpitolain edellyttämät tiedot täydellisinä. Tilinpäätöksen tarkastus suoritetaan niin kattavana, että tilintarkastaja voi saada riittävän varmuuden siitä, ettei tilinpäätös sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Tarkastettavia asioita ovat ainakin tilinpäätöksen tekninen oikeellisuus, määräraajojen noudattaminen, tilinpäätöksen ulkoiset muutokysymykset, toiminnan jatkuvuuden edellytykset, tase-erien olemassaolo, arvostus ja ryhmittely, tuloslaskelmaerien oikeellisuus ja ryhmittely, katkon eli liiketapahtumien kohdistamisen oikealle tilikaudelle tarkastus sekä rahoituslaskelman ja liitetietojen oikeellisuuden varmistaminen. (Korkeamäki 2008, 46-47.)

Neljäs tilintarkastuslain nimeämä tarkastuskohde on hallinnon tarkastus, jonka tarkoituksena on valvoa vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuutta. Hallinnon tarkastus tulee suorittaa siten, että tilintarkastaja saa tarpeeksi tilintarkastusevidenssiä sen seikan arvioimiseksi, onko tarkastuskohteen johto syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta voisi seurata vahingonkorvausvelvollisuus. Hallinnon tarkastuksen tärkeimmät osa-alueet ovat lainsäädännön noudattamisen tarkastus sekä tarkastuskohteen yhtiöjärjestyksen, yhtiösopimuksen tai sääntöjen noudattamisen tarkastus. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 236-238.)

2.4.3 Tilintarkastuksen päättäminen

Tilintarkastuksen kolmannessa ja viimeisessä vaiheessa arvioidaan saatua tilintarkastusevidenssiä ja päätetään onko sitä riittävästi (Halonen & Steiner 2010, 59). Tilintarkastuksen päättämävaiheessa kartoitetaan tarkastustoimenpiteiden tulokset, tehdään johtopäätökset sekä laaditaan tarkastuksen perusteella asiaankuuluvat tilintarkastajan raportit (Horsmanheimo & Steiner 2008, 219).

Tilintarkastajan työn tulokset sisältyvät hänen antamiinsa raportteihin. Näiden raporttien avulla tilintarkastaja viestii työnsä sisällön, havaintonsa, johtopäätöksensä sekä suosituksensa. Jos hän ei kykene ilmaisemaan näitä selkeästi ja ymmärrettävästi, huonontaa hän itse työnsä tuloksia. Laadukkaimmankin tarkastustyön tulokset saattavat jäädä hyödyntämättä, jos tilintarkastajan raportit ovat huonosti jäsenneilty, ne eivät erottele tärkeitä näkökohtia vähemmän tärkeitä ja jättävät johtopäätösten teon lukijalle myös niiltä osin, joissa tilintarkastajan pitäisi hyvän tilintarkastustavan mukaan ilmaista perusteltu mielipiteensä. (Riistama 1999, 266.)

Tilintarkastajan lakisäätteiset raportit ovat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus sekä tilintarkastuspöytäkirja. Lisäksi tilintarkastaja voi tarpeen tullen laatia vastuuvollisille tarkastuskohteittain tai -kerroittain vapaamuotoisia kirjallisia raportteja, jotka usein otsikoidaan tilintarkastusmuistioiksi. (Korkeamäki 2008, 77 & 92.)

3 Tilintarkastusyhteisöt

Suomen tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajana voivat toimia hyväksytyt henkilö tai tilintarkastusyrittäjä, joka on lain mukaan oikeutettu tekemään tilintarkastuksia. (Halonen & Steiner 2010, 23). KHT- ja HTM-yhteisöjä voivat olla osakeyhtiöt, kommandiittiyhtiöt tai avoimet yhtiöt, joiden omistajina, hallintoelimen jäsenenä ja työntekijöinä toimii tietty vähimmäismäärä yhteisön henkilötilintarkastajia (Korkeamäki 2008, 13). Tilintarkastuslain (2007/459, 33-34 §) mukaan yhteisöllä tulee lisäksi olla edellytykset toimia riippumattomana tilintarkastusyhteisönä. KHT-yhteisöjen hyväksyjänä toimii Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta ja HTM-yhteisöjen hyväksyjänä se kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta, jonka toiminta-alueella hakijan kotipaikka sijaitsee.

Vuonna 2008 kaikki KHT-yhteisöt ja valtaosa HTM-yhteisöistä oli osakeyhtiömuotoisia. HTM-yhteisöistä lisäksi kolme oli kommandiittiyhtiömuotoisia ja yksi avoin yhtiö -muotoinen. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 8.) Vuoden 2010 alussa KHT-yhteisöjä oli Suomessa yhteensä 43 ja HTM-yhteisöjä yhteensä 31 (Tilastoja tilintarkastajajärjestelmästä 2010).

Erityisesti KHT-yhteisöjen toiminta on keskittynyt pääkaupunkiseudulle ja myös HTM-yhteisöistä kolmasosa toimii pääkaupunkiseudulla. Neljää suurinta KHT-yhteisöä, jotka ovat Deloitte & Touche Oy, Ernst & Young Oy, KPMG Oy Ab ja PricewaterhouseCoopers Oy kutsutaan kansainvälisen esikuvan mukaisesti Big Four - yhteisöiksi. Nämä neljä suurinta KHT-yhteisöä työllistävät noin 60 prosenttia kaikista Suomen KHT-tilintarkastajista ja noin yhdeksän prosenttia kaikista HTM-tilintarkastajista. Big Four - yhteisöt toimivat tilintarkastajina lähes kaikissa Suomen julkisesti noteeratuissa yhtiöissä sekä suurimmissa yrityksissä. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 9-10; Usein esitettyjä kysymyksiä tilintarkastuksesta 2010.)

Suomessa, samoin kuin muualla Euroopassa, on vain vähän keskikokoisia tilintarkastustoimistoja. Big Four - yhteisöjen lisäksi valtaosa osa muista tilintarkastusyhteisöistä on pieniä, 1-10 tilintarkastajan toimistoja. Keskikokoisia, noin 15-20 tilintarkastajaa työllistäviä KHT-yhteisöjä on Suomessa vain muutama. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 10.)

Suomessa toimivat HTM-yhteisöt ovat pieniä, yhdestä kymmeneen osakkaan tilintarkastusyhteisöjä, joissa työskentelee yleensä yhdestä viiteen tilintarkastusapulaista. HTM-yhteisöjen asiakkaat toimivat pääasiassa kansallisesti, vaikka asiakasyrityksillä voi myös olla toimintaa esimerkiksi Baltian maissa tai muissa Pohjoismaissa. HTM-yhteisöt kuuluvat usein pieniin tai

keskisuuriin kansainvälisiin ketjuihin. HTM-yhteisöjen sisäinen yhteistyö kansainvälisten ketjujen kanssa vaihtelee yleensä suuresti. Yhteistyö on usein tietojen vaihtoa, yhteisiä kongresseja sekä yhteisiä asiakkaita, mutta esimerkiksi yhdenmukaisista laadunvarmistusjärjestelmistä ja -menetelmistä ei aina ole sovittu. (Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 10-11.)

Tilintarkastusyhteisö, jolle opinnäytetyön laatuohjeisto tehtiin, on tyypillinen pieni tilintarkastustoimisto, jossa työskentelee kaksi auktorisoitua tilintarkastajaa sekä kolme tilintarkastusassistenttia. Yhteisö ei kuulu kansainväliseen ketjuun, joten sillä ei ole tilintarkastustyönsä tukena kansainvälisten tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistusjärjestelmiä.

3.1 Ammattinimikkeet

Suomessa hyväksytyjä tilintarkastajia on kahdenlaisia, KHT-tilintarkastajia sekä HTM-tilintarkastajia. Suomen tilintarkastajajärjestelmää kutsutaankin joskus kaksiportaiseksi tai kaksijakoiseksi. Suomen tilintarkastuslain mukaan hyväksytyjä tilintarkastajia ovat KHT-tilintarkastajat ja KHT-yhteisöt sekä HTM-tilintarkastajat ja HTM-yhteisöt. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 47-48.) Käsite *hyväksytty tilintarkastaja* tulee Suomessa tarpeettomaksi 31.12.2011, kun tilintarkastuslain mukainen siirtymäkausi päättyy, eikä eroa hyväksytyjen tilintarkastajien ja maallikkotilintarkastajien välillä tarvitse enää tehdä (Halonen & Steiner 2010, 23).

Sellaiseen yhteisöön tai säätiöön, jossa kunnalla tai kuntayhtymällä on määräämisvaltaa, voidaan myös valita Julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuslautakunnan hyväksymä tilintarkastaja (JHTT-tilintarkastaja). Tällöin yhteisön on kuitenkin valittava tilintarkastajaksi myös vähintään yksi KHT- tai HTM-tilintarkastaja tai -yhteisö. (Korkeamäki 2008, 13-14.) Yrityksiä joilla on JHTT-tilintarkastajan kelpoisuus, kutsutaan Julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuslautakunnan hyväksymiksi tilintarkastusyhteisöiksi (JHTT-yhteisöiksi). JHTT-tilintarkastajat ja JHTT-yhteisöt eivät ole tilintarkastuslain mukaisia tilintarkastajia, vaan heidän hyväksymisestään säädetään laissa julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajista (467/99) ja sen nojalla annetussa asetuksessa. (Halonen & Steiner 2010, 23). Koska JHTT-tilintarkastajat eivät ole tilintarkastuslaissa tarkoitettuja tilintarkastajia, he eivät voi antaa yhteisölainsäädäntöön perustuvia tilintarkastajan todistuksia tai lausuntoja (Korkeamäki 2008, 13-14).

3.1.1 Hyväksytyt tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt

Tilintarkastuslaki (2007/459, 2 §) määrittää lyhenteen KHT-tilintarkastaja tarkoittavan Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunnan hyväksymää tilintarkastajaa. Vastaavasti KHT-

yhteisö tarkoittaa Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan hyväksymää ja valvomaan tilintarkastusyhteisöä.

HTM-tilintarkastaja on alun perin tarkoittanut hyväksytyä tilimiestä. Nytemmin sanan alkuperäinen merkitys on jäänyt taka-alalle, koska tilintarkastuslain mukaan HTM-tilintarkastaja tarkoittaa kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan hyväksymää tilintarkastajaa. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 47.) Myöhemmin on HTM-tilintarkastajien yhdistyksessä, HTM-tilintarkastajat ry:ssä keskusteltu HTM-tilintarkastajien tuotemerkin selkeyttämisestä. Yhdistyksen valtuusto täsmensikin 7.9.2001 HTM-kirjaimien lyhenteeksi Hyväksytyksi Tilintarkastajaksi Merkitty. (HTM-tilintarkastajat ry 2002, 8.)

Tilintarkastuslain (2007/459, 2 §) mukaan HTM-yhteisöllä viitataan kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan hyväksymään tilintarkastusyhteisöön. Kauppakamareita on Suomessa kaikkiaan 19, ja ne toimivat kukin alueellisesti määrättyllä toiminta-alueellaan (Horsmanheimo & Steiner 2008, 47).

3.1.2 Hyväksytyjen tilintarkastajien toiminta

Suomen lainsäädännön mukaan KHT- ja HTM-tilintarkastajien kelpoisuus tarkastaa yritysten kirjanpito, tilinpäätös, toimintakertomus sekä hallinto poikkeavat toisistaan. Vain KHT-tilintarkastajat sekä KHT-yhteisöt voivat toimia ainoana tilintarkastajina kaikissa tilintarkastuskohteissa Suomessa, myös julkisesti noteeratuissa yhtiöissä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 49.) Tilintarkastuslain (2007/459, 5 §) mukaan vähintään yhden tilintarkastajan on oltava KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö silloin, kun yhteisössä tai säätiössä päättyneellä tilikaudella täyttyy vähintään kaksi seuraavaksi mainituista edellytyksistä. Taseen loppusumma ylittää 25 miljoonaa euroa, liikevaihto ylittää 50 miljoonaa euroa ja yhteisön tai säätiön palveluksessa on keskimäärin yli 300 henkilöä.

Myös KHT- ja HTM-tilintarkastajien taustoissa on eroa. Yleistäen voidaan sanoa, että KHT-tilintarkastajat toimivat HTM-tilintarkastajia useammin tilintarkastusyhteisön palveluksessa ja he myös työskentelevät useimmin tilintarkastustiimeissä muiden asiantuntijoiden parissa. KHT-tilintarkastajien asiakkaina on enemmän suuria ja keskisuuria yrityksiä kuin HTM-tilintarkastajien, jotka ovat pääasiassa erikoistuneet pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastamiseen. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 48-49; Tilintarkastajan valinta 2010.) Useat HTM-tilintarkastajat ovat uransa alussa toimineet muissa tehtävissä kuin tilintarkastajina. Tämä selittää sen, miksi HTM-tilintarkastajien mediaani-ikä; 58 vuotta, on melkein kymmenen vuotta korkeampi kuin KHT-tilintarkastajien, joiden keski-ikä on 49 vuotta. HTM-tilintarkastajista peräti 42 prosenttia toimii yksityisinä elinkeinonharjoittajina ja yleensä ilman apulaisia, kun vastaava luku KHT-tilintarkastajilla on 17 prosenttia. Lisäksi 39 prosentille

HTM-tilintarkastajista tilintarkastajan työ on sivutoiminen ammatti. KHT-tilintarkastajista sivutoimisena tilintarkastajan työtä tekee vain kuusi prosenttia kaikista KHT-tilintarkastajista. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 49; Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 8-9.)

Hyväksytyjen KHT- ja HTM-tilintarkastajien yhteismäärä on kuluvan vuosikymmenen ajan ollut hienoisessa laskussa. 2.1.2010 hyväksytyjä KHT- ja HTM-tilintarkastajia oli Suomessa yhteensä 1436. KHT- ja HTM-yhteisöjä oli yhteensä 74. (Tilastoja tilintarkastajajärjestelmästä 2010.) Tilintarkastajien laadunvarmistuksen kannalta ei ole merkitystä onko tilintarkastaja KHT- vai HTM-tilintarkastaja, sillä tilintarkastuslaki velvoittaa kaikkia tilintarkastajia huolehtimaan tarkastustyönsä laadusta.

3.2 Ammattitutkinnot ja hyväksymismenettely

KHT- ja HTM-tutkinnot ovat vaativia ammattitutkintoja, joissa testataan hakijoiden kykyä soveltaa tilintarkastus-, kirjanpito-, yhteisö- ja verolainsäädännön teoreettista tietämystä vaativissa tilintarkastustilanteissa (Korkeamäki 2008, 19). Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta järjestää kaksipäiväisen KHT-tutkinnon ja yksipäiväisen HTM-tutkinnon joka vuosi. Tutkinnon hyväksytysti suorittaneet henkilöt ovat oikeutettuja käyttämään KHT-tilintarkastajan tai HTM-tilintarkastajan ammattinimikkeitä sen jälkeen, kun heidän tietonsa ovat rekisteröity Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan tilintarkastajarekisteriin. (KHT-tutkinto 2010; HTM-tutkinto 2010.)

3.2.1 Tilintarkastajan hyväksymisvaatimukset

KHT- ja HTM-tilintarkastajien hyväksymisvaatimuksista (liite 3) on säädetty tilintarkastuslaissa 30-31 § sekä Työ- ja elinkeinoministeriön KHT- ja HTM-tilintarkastajan hyväksymisvaatimuksia koskevassa asetuksessa. Vaatimukset voidaan luokitella yleisiin vaatimuksiin, perustutkintoa koskeviin vaatimuksiin, opintoja koskeviin vaatimuksiin, työkokemusta koskeviin vaatimuksiin, tilintarkastaja tutkinnon suorittamista koskeviin vaatimuksiin sekä vaatimukseen tilintarkastajan vakuutuksen antamisesta oikeudelle. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 55-56.)

Tilintarkastuslain (2007/459, 30-31 §) yleisten vaatimusten (liite 3) mukaan tilintarkastajaksi ei voida valita henkilöä, joka on vajaavaltainen, konkurssissa, liiketoimintakiellossa, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu tai jolla on edunvalvoja. Yleisiin vaatimuksiin kuuluvat lisäksi vaatimukset siitä, ettei hakija ole toiminnallaan osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään ja se, ettei hakija harjoita tilintarkastustoiminnan kanssa yhteen sopimatonta muuta toimintaa.

Perustutkintoa koskevien vaatimusten (liite 3) mukaan KHT-tilintarkastajalta vaaditaan vähintään ylempi korkeakoulututkinto ja HTM-tilintarkastajilta vähintään korkeakoulututkinto eli alempi korkeakoulututkinto tai ammattikorkeakoulututkinto (Horsmanheimo & Steiner 2008, 55). Opintovaatimusten (liite 3) mukaan hakijalla on hakuajan päättymishetkellä oltava laajuudeltaan ja sisällöltään riittävät laskentatoimen, oikeustieteen ja muiden kauppa- ja taloustieteiden opinnot suoritettuina (Korkeamäki 2008, 18).

Työkokemusta koskevien vaatimusten (liite 3) mukaisesti KHT-tutkintoon hakevalla tulee olla vähintään kolmen vuoden käytännön kokemus tilintarkastuksen ja laskentatoimen vaativista tehtävistä. HTM-tutkintoon hakevalla taas tulee olla vähintään kolmen vuoden työkokemus ammattimaisista tilintarkastuksen ja laskentatoimen tehtävistä. (Halonen & Steiner 2010, 24.)

Tilintarkastajatutkinnon suorittamista koskevan vaatimuksen mukaan Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan järjestämä KHT- tai HTM-tutkinto tulee suorittaa hyväksytysti läpi (Tomperi 2009, 21). Vakuutuksen antamisen vaatimus (liite 3) velvoittaa hyväksytyt hakijat antamaan KHT- tai HTM-tilintarkastajan vakuutuksen kärejaoikeudessa (Horsmanheimo & Steiner 2008, 57).

Tilintarkastajan hyväksymisvaatimukset eivät ole poikkeuksettomia, sillä esimerkiksi tutkinto- ja opintovaatimuksia voi eräissä tapauksissa korvata käytännön kokemuksella (Korkeamäki 2008, 18). HTM-tilintarkastajan on mahdollista edetä KHT-tilintarkastajaksi silloin, kun hakijalla on vähintään viiden vuoden työkokemus HTM-tilintarkastajana ja hän suorittaa hyväksytysti lisätehtävät KHT-tutkinnon yhteydessä. KHT-tilintarkastajaksi hyväksyttäessä voidaan myös poiketa tutkinto- ja opintovaatimuksista silloin, kun hakijalla on vähintään seitsemän vuoden kokemus vaativista laskentatoimen, rahoituksen ja oikeustieteen tehtävistä. HTM-tilintarkastajaksi hyväksyttäessä työkokemukseksi riittää seitsemän vuoden kokemus ammattimaisista laskentatoimen, rahoituksen ja oikeustieteen tehtävistä. Lisäksi tutkintojen yhteydessä tulee suorittaa hyväksytysti läpi oppiaineita käsittelevät lisätehtävät. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 57).

KHT- ja HTM-tutkintojen läpipääsulle ei ole olemassa kiintiöitä, jonka vuoksi tutkinnoissa hyväksytyjen määrät vaihtelevat vuosittain (Tilintarkastajien hyväksymisvaatimusten kehittämissyöryhmä 2003, 26). Vuonna 2009 KHT-tutkintoon hyväksyttiin 154 henkilöä 158 hakijasta. Tutkinnon läpäisi 49 hakijaa. Vastaavasti HTM-tutkintoon hyväksyttiin samana vuonna 61 henkilöä 82 hakijasta. Tutkinnon läpäisi 22 hakijaa. (Tilastoja tilintarkastajajärjestelmästä 2010).

3.2.2 Tilintarkastusyhteisön hyväksyminen

Tilintarkastusyhteisön hyväksyminen poikkeaa sekä hakumenettelyn että hyväksymisen edellytysten suhteen KHT- ja HTM-tilintarkastajien hyväksymisestä. Tilintarkastusyhteisön hyväksymisen hakijana voi olla osakeyhtiö, avoin yhtiö tai kommandiittiyhtiö. (Halonen & Steiner 2010, 24.) Hakemus laaditaan kirjallisena, mutta sitä varten ei ole erillistä hakulomaketta eikä tiettyä hakuaikaa (Horsmanheimo & Steiner 2008, 61).

Tilintarkastuslain (2007/459, 33-34 §) mukaan KHT- yhteisöjen hyväksymisen suorittaa Keskukskaupakamarin tilintarkastuslautakunta. KHT-yhteisöksi voidaan hyväksyä yhtiö, jolla on edellytykset toimia riippumattomana tilintarkastusyhteisönä. Myös enemmistön yhtiökokouksen äänivallasta on oltava yhtiössä työskentelevillä KHT-tilintarkastajilla tai enemmistön avoimen tai kommandiittiyhtiön yhtiömiehistä on oltava yhtiössä työskenteleviä KHT-tilintarkastajia tai KHT- tai HTM-yhteisöjä. Lisäksi vähintään 2/3 osakeyhtiön hallituksen jäsenistä ja varajäsenistä sekä puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja ovat yhtiössä työskenteleviä KHT-tilintarkastajia. Kaupakamarien tilintarkastusvaliokunnat hyväksyvät samojen periaatteiden mukaan HTM-yhteisöt. Määräyksissä mainittujen henkilöiden tulee tällöin olla yhteisössä työskenteleviä KHT- tai HTM-tilintarkastajia tai KHT- tai HTM-yhteisöjä.

3.2.3 Tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen

Nykyisen kehityksen huomioon ottaen on mahdollista, että Suomen tilintarkastusjärjestelmä muuttuu tulevaisuudessa. Kun tilintarkastuslaki uudistettiin, ei vanhoihin tutkintovaatimuksiin puututtu. Kolme tilintarkastuskategoriaa säilyi ennallaan ja siten KHT-, HTM- ja JHTT-tilintarkastajat toimivat edelleen kukin hieman erilaisten yritysten tilintarkastajina, lain määräysten mukaisesti. Koska nykyjärjestelmässä eri tilintarkastajia koskevat säännökset eroavat toisistaan, järjestelmää ei ole pidetty kovin selkeänä tai yhtenäisenä. Nykyinen järjestelmä on myös kansainvälisesti poikkeava. (Andersson 2010, 6.)

Toukokuussa 2009 Työ- ja elinkeinoministeriö asetti selvitysmiehen, professori Edward Anderssonin arvioimaan, miten nykyistä kolmea tilintarkastajakategoriaa käsittävää järjestelmää voitaisiin uudistaa niin, että järjestelmä vastaisi tilintarkastuspalvelujen tarvetta myös tulevaisuudessa. Samalla selvitettiin mahdollisuutta kehittää tilintarkastajien valvontajärjestelmää, joka nykyisin on hajautettu usealle eri toimijalle. (Elinkeinoelämän keskusliitto 2010.)

Anderssonin tammikuussa 2010 ilmestyneen mietinnön keskeinen johtopäätös oli, että eduskunnan ehdottaman kolmen tilintarkastuskategorian yhdistäminen olisi perusteltua toteuttaa. Selvitysmiehen raportin ehdotus oli, että yhteisen perustutkinnon vaatimustaso vastaisi nykyistä HTM-tutkintoa, lisättynä suppeilla perustiedoilla julkisesta taloudesta, kuntia koskevas-

ta lainsäädännöstä, International Financial Reporting Standards (IFRS) -standardeista sekä corporate governance-säännöstöstä. Näin kaikilla tilintarkastajilla olisi Euroopan unionin tilintarkastusdirektiivin edellyttämä pätevyys. Selvitysmiehen ehdotuksen mukaan perustutkinnon päälle olisi lisäksi mahdollista suorittaa toinen kahdesta lisämoduulista, joista yksi erikoistuisi yksityisen sektorin vaativiin tarkastuksiin ja toinen julkisyhteisöjen tilintarkastuksiin. Nämä lisämoduulit vastaisivat pääpiirteittäin nykyistä KHT-tutkintoa ja nykyistä JHTT-tutkintoa. Selvitysmiehen raportissa ehdotettiin myös tilintarkastajien valvonnan yhdistämistä. Tilintarkastajien yhteisessä valvonnassa tilintarkastusalan auktorisointi- ja valvontaviranomainen rakennettaisiin Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan pohjalle. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta hoitaisi tässä tapauksessa myös kaikkien tilintarkastajien laadunvarmistuksen. Selvitysmiehen mukaan kaikkien muiden paitsi yleisesti merkittävien yhteisöjen valvonnan tulisi toimia aiemmin kehitettyjen toimintatapojen mukaan. Mietinnössään Andersson painottaa, että tulevan valvontajärjestelmän ei tulisi olla raskaampi kuin säädökset ja käytännön tarve vaativat. (Andersson 2010, 54-55 & 63-65.)

Anderssonin näkemys siitä, ettei Suomen tulevan tilintarkastuksen laadunvarmistusjärjestelmän tulisi olla raskaampi kuin käytännön tarve vaatii, on perusteltu, kun otetaan huomioon kuinka raskaita kansainväliset tilintarkastusstandardit ja Laadunvalvontastandardi 1 ovat. Myös tämän opinnäytetyön tutkimuksessa sekä tutkimuksen ja teorian pohjalta tehdyssä laatuohjeistossa on pyritty huomioimaan Laadunvalvontastandardin 1 keskeinen sisältö pienen tilintarkastustoimiston tarpeisiin sovellettuna. Yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä koskevat vaatimukset, samoin kuin pienelle tilintarkastusyhteisölle liian raskaat laadunvarmistusmenetelmät, on jätetty laatuohjeistosta pois.

3.3 Tilintarkastusjärjestöt Suomessa

Suomen vanhin hyväksyttyjä tilintarkastajia edustava yhdistys on vuonna 1925 perustettu KHT-yhdistys. Sen edeltäjä Suomen Tilintarkastajain-yhdistys, Finska Revisorsföreningen perustettiin jo vuonna 1910. Useimmat KHT-tilintarkastajat, kaikkiaan 97 prosenttia kuuluvat KHT-yhdistykseen. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2010.) Yhdistyksellä on merkittävä asema Suomen tilintarkastusjärjestelmän kehittämisessä, vaikka sillä ei olekaan lainsäädännössä tunnustettua virallista asemaa. Suomessa juuri KHT-yhdistys on vastannut IFACin antamien tilintarkastusstandardien kääntämisestä ja julkaisemisesta. KHT-yhdistyksen julkaisemilla tilintarkastuskertomusmalleilla sekä muilla raporttimalleilla on suuri merkitys tilintarkastusalalla, sillä lähes kaikki tilintarkastusammattilaisten raportit laaditaan kyseisten mallien mukaisesti. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 78-79.)

KHT-yhdistyksen suomentamaa teosta Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009 on käytetty myös tämän opinnäytetyön tutkimusosion teorialähteenä. Myös opinnäytetyön laatuohjeiston kirjoittamisessa hyödynnettiin kyseistä teosta.

HTM-tilintarkastajille on myös oma yhdistyksensä, HTM-tilintarkastajat ry. HTM-tilintarkastajat ry:n jäsenenä toimii yli 700 HTM- ja yli 100 KHT-tilintarkastajaa, jotka ovat vuodesta 1951 lähtien erikoistuneet erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastukseen. HTM-tilintarkastajat ry on koulutus- ja edunvalvontajärjestö, joka huolehtii hyväksytyjen tilintarkastajien ammattitaidon ylläpitämisestä sekä markkinoilla menestymisestä. Yhdistys muun muassa järjestää jäsenilleen koulutusta sekä tiedottaa tilintarkastusalan kehityksestä ja lainsäädännöstä jäsenistölleen. (Jäsenet 2010; Yhdistyksen tarkoitus ja toiminta 2010.) Tämän opinnäytetyön laatuohjeistossa hyödynnettiin HTM-tilintarkastajat ry:n kääntämää IFACin ISQC 1 standardin soveltamisohjeen malliesimerkkiä Laadunvalvontakäsikirja kahdesta viiteen osakkaan tilintarkastusyhteisöt.

3.4 Kansainväliset tilintarkastusjärjestöt

Tilintarkastajien kansainvälisistä järjestöistä tunnetuin on Kansainvälinen Tilintarkastajaliitto, The International Federation of Accountants eli IFAC. IFAC on ensisijaisesti kansainvälinen kattojärjestö ja sen jäsenjärjestöihin kuuluvat myös suomalaiset KHT-yhdistys sekä HTM-tilintarkastajat ry. (Member Bodies and Associates 2010.) Vuonna 1977 perustetulla IFACilla on 159 jäsenjärjestöä 124 eri valtiosta. Jäsenjärjestöt edustavat kaikkiaan kahta ja puolta miljoonaa laskentatoimen ammattilaista. (About IFAC 2010). IFACin tärkeimpiä tehtäviä ovat laskentatoimen ammatin kehittäminen, laskentatoimen standardien yhdenmukaistaminen sekä tilintarkastajien eettisten sääntöjen ja tilintarkastuksessa sovellettavien standardien laatiminen. IFAC on julkaissut runsaasti ohjeita, mukaan lukien tilintarkastuksen eettiset ohjeet, kansainväliset tilintarkastusstandardit ja Laadunvalvontastandardin 1. IFACin jäsenjärjestöjen enemmistö käyttää kattojärjestön antamia standardeja kansallisten tilintarkastusstandardien kehittämisen perustana. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 82-83.)

Toinen merkittävä kansainvälinen tilintarkastajienjärjestö on Euroopan Tilintarkastajaliitto, Fédération des Experts Comptables Européens (FEE). Liitolla on yhteensä 43 jäsenjärjestöä 32 eri maasta ja se edustaa yli 500 000 laskentatoimen ammattilaista Euroopassa (About FEE 2010.) FEE ei julkaise omia tilintarkastusstandardeja tai eettisiä ohjeita, vaan sen toiminta perustuu tiedotteiden, tutkimusten, selvitysten, lausuntojen sekä kannanottojen julkaisemiseen. FEE:llä on kuitenkin laskentatoimen alalla vaikutusvaltaa Euroopassa ja etenkin Euroopan unionissa. Euroopan komissio hyödyntää työssään FEE:n kommentteja, selvityksiä ja lausuntoja. FEE on myös yksi keskeisistä tahoista tilinpäätösstandardien yhdenmukaistamistyös-

sä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 85.) FEE:llä on jäsenjärjestöjä kaikista 27 Euroopan unionin jäsenvaltiosta sekä kolmesta Euroopan vapaakauppajärjestön maasta. (About FEE 2010.)

4 Tilintarkastuksen laadunvarmistus

Kuten ensimmäisessä luvussa mainittiin, nähdään tilintarkastus usein palvelutuotteena, jossa laatu on merkittävä kilpailutekijä. Horsmanheimon ja Steinerin (2008, 457) mukaan tilintarkastuksen laatu on myös tilintarkastusalan uskottavuus kysymys. Suomen tilintarkastusjärjestelmän on vastattava laadunvarmistuksen osalta kansainvälisiä vaatimuksia, koska monet tilintarkastuksen asiakkaat, erityisesti suuret monikansalliset yritykset, toimivat kansalliset rajat ylittäen. Tomperin mukaan (2009, 26) korkeatasoisen tilintarkastuksen turvaaminen edellyttää sen, että tilintarkastuksen laadun ylläpidon velvoitteet ohjeistetaan ja että tilintarkastuksen laatuun kohdistuu ulkoinen sekä mahdollisimman riippumaton valvonta.

4.1 Tilintarkastusyhteisöjen sisäinen laadunvarmistus

Suomen tilintarkastuslain (2007/459, 23 §) mukaan tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta sekä osallistuttava laaduntarkastukseen. Tilintarkastuksen laadunvarmistus on esimerkki alan itsesääntelystä: tilintarkastajat asettavat itse toimintaansa koskevia sääntöjä työnsä laadun varmistamiseksi ja valvovat näiden sääntöjen noudattamista. Tilintarkastuksen sääntelyn lähtökohtana on se, että valvonnan kohteena olevat haluavat ja myös kykenevät noudattamaan toimintaansa koskevia vaatimuksia. Laadunvarmistuksen tarkoituksena on ohjauksen ja neuvonnan avulla ehkäistä virheiden syntymistä tai toistumista. Tässä suhteessa laadunvarmistus eroaa kurinpidollisesta valvonnasta, koska kurinpidolliseen valvontaan ei sisälly korjaavaa tai parantavaa tarkoitusta, ainoastaan sanktiomahdollisuus. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 458-459.)

Se, mitä laadunvarmistus kunkin tilintarkastajan kohdalla käytännössä tarkoittaa, määräytyy laadunvarmistusta koskevien standardien ja tilintarkastajan työyhteisön noudattaman ohjeiston pohjalta. Suurissa tilintarkastusyhteisöissä on tavallisesti käytössä yksityiskohtaiset laadunvarmistusta koskevat ohjeet ja työvälaineet. Samoja ohjeita myös sovelletaan kaikissa ketjuun kuuluvissa toimistoissa ympäri maailmaa. Pienissä tilintarkastusyhteisöissä ja yksin toimivilla tilintarkastajilla on sen sijaan käytössään selvästi kevyemmät laadunvarmistusjärjestelmät. Heillä ei ole sovellettavissa kansainvälisen ketjun tarjoamaa laadunvarmistusohjeistoa, vaan he joutuvat käyttämään hyväkseen muita lähteitä. (Halonen & Steiner 2010, 27.)

Tilintarkastusyhteisöjen, kuten myös yksin toimivien tilintarkastajien, on dokumentoitava laadunvarmistusta koskevat toimintaperiaatteet ja menettelytavat. Tilintarkastusyhteisön laadunvarmistusjärjestelmän rakentamisessa tulee huomioida eettiset ohjeet, tilintarkastuk-

sen ammatilliset standardit sekä muut alan toimintaa ohjaavat säännökset ja määräykset. Yhteisön toimintaperiaatteet ja menettelytavat tulee myös välittää yhteisössä asianmukaisella tavalla siten, että henkilöstö on niistä tietoinen ja pystyy toimimaan niiden mukaan. (Lähdekorpi 2010, 53.)

Kuten aikaisemmissa luvuissa on mainittu, julkaisi IFAC maaliskuussa 2009 soveltamisohjeen laadunvarmistukseen pienille ja keskisuurille tilintarkastusyhteisöille. Soveltamisohje käy perusteellisesti läpi kaikki Laadunvalvontastandardin 1 seitsemän osa-alueita. Ohjeen tarkoitus on auttaa tilintarkastusyhteisöjä luomaan laadunvarmistusjärjestelmät, jotka noudattavat Laadunvalvontastandardin 1 sisältöä. Ohjeeseen on myös sisällytetty kaksi esimerkkiä laadunvalvonnankäsikirjoista. Toinen esimerkki on tarkoitettu yksin toimivalle tilintarkastajalle ja toinen tilintarkastusyhteisölle, jossa työskentelee kahdesta viiteen osakasta. Molemmat esimerkkimallit noudattavat Laadunvalvontastandardin 1 sekä soveltamisohjeen rakennetta. (Small and Medium Practices Committee 2009, 1.)

HTM-tilintarkastajat ry käänsi keväällä 2010 jäsentensä käyttöön kahdesta viiteen osakkaan tilintarkastusyhteisön laadunvalvonnankäsikirjamallin. Tässä laadunvalvonnankäsikirjamallissa on otettu huomioon myös kansalliset vaatimukset, kuten tilintarkastuslain määräykset. (Lähdekorpi 2010, 53.) Tämän opinnäytetyö toimeksianto, pienen tilintarkastustoimiston laatuohjeisto tehtiin juuri HTM-tilintarkastajat ry:n kääntämän mallin mukaan.

4.2 Laadunvarmistusta koskevat säädökset

Suomessa tilintarkastuksen viranomaisvalvonta perustuu tilintarkastusdirektiiviin sekä tilintarkastuslakiin (Tomperi 2009, 26). Tilintarkastuslain kannalta laadunvarmistus rajoittuu ainoastaan lakisääteisiin tilintarkastustehtäviin. Tämän vuoksi tilintarkastuslain sääntely ei koske esimerkiksi tilintarkastajan neuvonantotoimintaa. Laadunvarmistuksen kohteina olevista tilintarkastustehtävistä keskeisimmät ovat lakisääteisen kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakeromuksen ja hallinnon tarkastustehtävät. (Halonen & Steiner 2010, 27.)

4.2.1 Komission suositus laadunvarmistuksen vähimmäisvaatimuksista

Euroopan yhteisön komissio puuttui jo 2000-luvun alussa tilintarkastuksen laadunvarmistuskykyymykseen. Komissio antoi 15.11.2000 suosituksen (2001/256/EY) lakisääteisen tilintarkastuksen laadunvarmistuksen vähimmäisvaatimuksista Euroopan unionissa (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 22).

Jäsenvaltioiden tuli suosituksen (2001/256/EY) mukaan ryhtyä toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että kaikki lakisääteisiä tilintarkastuksia suorittavat henkilöt olisivat laadunvarmistus-

järjestelmän alaisia. Suosituksen mukaan sekä alan edustajien suorittamat tarkastukset *peer review* että virallinen valvonta *monitoring* olivat hyväksytyjä laadunvarmistusmenetelmiä. Ajanjakson, jonka aikana kaikki lakisääteiset tilintarkastajat joutuisivat tarkastuksen kohteeksi, tuli suosituksen mukaan olla enimmillään kuusi vuotta. Komission suositus sisälsi myös säännökset laaduntarkastuksen laajuudesta, laadunvarmistusjärjestelmien julkisesta valvonnasta ja raportoinnista, kurinpitotoimista, salassapitovelvollisuudesta, laaduntarkastajan pätevyydestä, riippumattomuudesta ja objektiivisuudesta sekä laadunvarmistusjärjestelmien resursseista.

Myös Suomessa suositus huomioitiin KHT- ja HTM-tilintarkastajien laadunvarmistuksen valvontaa järjestettäessä. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta totesi, että KHT-yhdistyksen laatulautakunnan sekä HTM-tilintarkastajat ry:n laatukomitean työ ja yhteistyö Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan kanssa vastasi komission suosituksen päälinjoja. Tämän vuoksi komission suositus ei Suomessa johtanut lainsäädäntötoimiin. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 23.)

4.2.2 Tilintarkastusdirektiivin veloitteet laadunvarmistuksesta

Suomen tilintarkastuslain taustalla vaikuttavat 17.5.2006 annetun tilintarkastusdirektiivin 29 artiklan vaatimukset, joiden mukaan Euroopan unionin jäsenvaltioiden on luotava omat laadunvarmistusjärjestelmänsä (Horsmanheimo & Steiner 2008, 461). Tilintarkastusdirektiivin mukaan jäsenvaltioissa tulee soveltaa laadunvalvontajärjestelmää, joka on julkisen valvonnan alainen ja riippumaton valvottavista tilintarkastajista ja tilintarkastusyhteisöistä (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 17).

Direktiivin (2006/43/EY) laadunvarmistusta koskevan VI luvun 29 artiklan 1-kohdan mukaan jokaisen jäsenvaltion on varmistettava, että lakisääteisiin tilintarkastajiin ja tilintarkastusyhteisöihin sovelletaan laadunvarmistusjärjestelmää, joka on riippumaton tarkastettavistaan, jonka rahoitus on turvattu ja jolla on riittävät resurssit. Laaduntarkastuksia suorittavilla henkilöillä tulee direktiivin mukaan olla asianmukainen koulutus ja kokemus lakisääteisen tilintarkastuksen alalla sekä laaduntarkastuksiin pätevä erityiskoulutus. Laaduntarkastustoimeksiantojen suorittajat on valittava puolueettomalla menettelyllä, jolla pyritään varmistamaan se, että tarkastusten suorittajien ja tarkastusten kohteena olevien tilintarkastajien tai tilintarkastusyhteisöjen välillä ei ole eturistiriitoja.

Direktiivi sisältää vielä tiukempia säännöksiä listayhtiöiden, luottolaitosten ja vakuutusyhtiöiden eli yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksia tekeviin tilintarkastajiin ja tilintarkastusyhteisöihin sovellettavasta laaduntarkastuksesta. (Andersson 2010, 54.) Listayhtiöiden, luottolaitosten sekä vakuutusyhtiöiden tilintarkastajiin tulee direktiivin mää-

räysten mukaan kohdistaa laaduntarkastuksia vähintään joka kolmas vuosi (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 19).

4.2.3 Komission suositus ulkoisesta laadunvarmistuksesta

Euroopan yhteisöjen komissio antoi 6.5.2008 uuden suosituksen yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksia tekeviin tilintarkastajiin ja tilintarkastusyhteisöihin sovellettavasta ulkoisesta laadunvarmistuksesta. Suositus sisältää tilintarkastusdirektiiviä yksityiskohtaisempaa ohjeistusta yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksia suorittaville tilintarkastajille. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 23.)

Suosituksen (2008/362/EY) mukaan yleisen edun kannalta merkittävien tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastuksiin tulee sisältyä tilintarkastusyhteisön sisäisen laadunvalvontajärjestelmän rakenteen arviointi, tilintarkastusaineiston tarkastaminen sisäisen laadunvalvontajärjestelmän tehokkuuden varmistamiseksi sekä vuosittaisen avoimuusraportin sisällön arviointi. Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön sisäisistä valvontaohjeista ja -menettelytavoista on tarkastettava se, että tilintarkastaja tai yhteisö noudattaa sovellettavia tilintarkastus- ja laadunvalvontastandardeja, etiikkaa ja riippumattomuutta koskevia vaatimuksia sekä jäsenvaltion asiaankuuluvia lakeja, asetuksia ja hallinnollisia määräyksiä. Lisäksi laaduntarkastajan tulee tarkastaa käytettyjen resurssien määrä ja laatu, mukaan lukien jatkuvaa koulutusta koskevien vaatimusten noudattaminen sekä tilintarkastuksesta maksettavia palkkioita koskevien vaatimusten noudattaminen.

Uudella suosituksella komissio pyrkii edistämään arvopaperimarkkinoiden toimivuutta ja arvopaperimarkkinoilla toimivien yhtiöiden yhdenmukaista kohtelua (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 23). Tilintarkastusyhteisö, jolle tämän opinnäytetyön laatuohjeisto tehtiin, on pieni tilintarkastusyhteisö. Suositus (2008/362/EY) ei siis koske sen laadunvarmistusta.

4.3 Tilintarkastusta koskevat laadunvarmistusstandardit

Tilintarkastustyön laadunvarmistusta käsitellään Auditing and Assurance Standards Boardin (IAASB) asettamissa standardeissa ISA 220 Menneitä kausia koskevaan taloudelliseen informaatioon kohdistuvien tilintarkastusten laadunvalvonta sekä Laadunvalvontastandardi 1 ISQC1. KHT-yhdistys on kääntänyt molemmat standardit suomeksi Tilintarkastusalan standardit ja suositukset - julkaisussaan. ISA 220 velvoittaa yleisesti tilintarkastustyön laadunvalvonnassa ja ISQC1 taas tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistusjärjestelmän kehittämisessä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 462.)

ISA 220 Menneitä kausia koskevaan taloudelliseen informaatioon kohdistuvien tilintarkastusten laadunvalvonta -standardi määrää nimensä mukaisesti menneitä tilikausia koskevien tilintarkastustoimeksiantojen laadunvalvonnasta. ISA 220 pitää sisällään ohjeistukset johdon velvoitteista tilintarkastuksen laadun suhteen, asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksymisestä sekä jatkamisesta, toimeksiantotiimien nimeämisestä, toimeksiannon suorittamisesta ja seurannasta. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 226.) KHT-yhdistyksen julkaisemaa tilintarkastusstandardia 220 tulee soveltaa tilintarkastuksiin, jotka kohdistuvat 1.1.2007 tai sen jälkeen alkavilta tilikausilta laadittavaan menneitä tilikausia koskevaan taloudelliseen informaatioon (Horsmanheimo & Steiner 2008, 462).

Laadunvalvontastandardi 1 määrää tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistusjärjestelmien kehittämistä ja ylläpitämisestä. Laadunvalvontastandardin 1 johdannossa edellytetään, että tilintarkastusyhteisö luo ”sellaisen laadunvalvontajärjestelmän, jonka avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että tilintarkastusyhteisö ja sen henkilöstö noudattavat ammatillisia standardeja, määräyksiin ja lainsäädäntöön perustuvia vaatimuksia ja että tilintarkastusyhteisön ja toimeksiannoista vastuussa olevien henkilöiden antamat raportit ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia” (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 172).

Laadunvalvontastandardi 1 on sellaisenaan tarkoitettu lähinnä listattuja yhtiöitä tarkastavien tilintarkastusyhteisöjen sisäisen laadunvarmistuksen ohjeistamiseen (Horsmanheimo & Steiner 2008, 462). Termi *tilintarkastusyhteisö* käsitetään standardissa laajasti. Termi käsittää standardissa sekä yksityisen ammatinharjoittajan että tilintarkastajien muodostaman henkilöyhtiön, osakeyhtiön tai muun tilintarkastajien yhteenliittymän. (Halonen & Steiner 2010, 27.)

Standardin mukaan tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän tulisi käsittää jokaista laadunvalvontastandardin osa-alueita koskevat toimintaperiaatteet ja menettelytavat. Laadunvalvontastandardin osa-alueet ovat johdon velvoitteet tilintarkastusyhteisössä, eettiset vaatimukset, asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen, henkilöresurssit, toimeksiannon suorittaminen, seuranta sekä dokumentointi. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 171.)

Laadunvalvontastandardin 1 osa-alueiden vaatimukset tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksessa ovat käsitelty opinnäytetyön teemahaastattelukysymyksissä (liite 2) sekä tutkimuksen tuloksissa ja johtopäätöksissä (liite 4). Kaikki ISQC 1 standardin osa-alueet ovat huomioitu myös tämän opinnäytetyön toimeksiantona tehdyssä laatuohjeistossa.

4.4 Tilintarkastajien yhdistysten suorittama laadunvarmistuksen valvonta

Ennen uutta tilintarkastuslakia, hoidettiin laadunvarmistuksen valvonta hyväksytyjen tilintarkastajien yhdistysten, KHT-yhdistyksen, HTM-tilintarkastajat ry:n sekä valvontaviranomaisten yhteistyönä. Yhdistykset vastasivat kuitenkin käytännössä itsenäisesti laaduntarkastusten toteutuksesta. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 12.)

KHT-yhdistyksessä toimi laatulautakunta ja HTM-tilintarkastajat ry:ssä laatukomitea. Laatulautakunta ja laatukomitea antoivat tilintarkastajille laaduntarkastusta koskevat ohjeet sekä käsittelivät tarkastusten tulokset laaduntarkastajien antamien raporttien perusteella. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 463.) KHT-yhdistys käynnisti laadunvarmistusjärjestelmänsä vuonna 1993 ja varsinaiset tarkastukset alkoivat 1998. HTM-tilintarkastajat ry:n laadunvarmistusjärjestelmä aloitti toimintansa vuonna 1995 ja laaduntarkastukset alkoivat samana vuonna kuin KHT-yhdistyksen laaduntarkastukset eli vuonna 1998. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 12.)

Laadunvalvonta ei ollut kurinpidollista valvontaa eikä järjestelmään liittynyt välittömiä kurinpidollisia sanktioita. Kukin tilintarkastaja oli laaduntarkastuksen kohteena viiden vuoden välein. Yhdistykset saattoivat määrätä laaduntarkastuksesta epätyytyttävien tuloksien suoriutuneelle jäsenelleen uusintatarkastuksen ja tarpeen vaatiessa myös erottaa tilintarkastajan, jonka oli katsottu toimineen sääntöjen vastaisesti. Erottamista koskevat päätökset, joita oli vähän, annettiin tiedoksi myös Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnalle tai Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnalle. Joissakin tapauksissa erottaminen järjestöstä johti Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan tai Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan kurinpidollisiin valvontatoimenpiteisiin. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 463-464.)

Laaduntarkastuksiin kuuluivat tilintarkastajan laadunvalvontaperiaatteiden läpikäynti sekä tarkastettavan työn laadun arvioiminen teknisen suorittamisen kannalta. Tarkastukset sisälsivät myös työpapereiden läpikäynnin, niiden suunnittelun, raportoinnin sekä tilintarkastajan arvion omasta riippumattomuudestaan. (Laadunvalvonta 2010.)

Vanhaa laaduntarkastusjärjestelmää kutsuttiin monitored peer review - järjestelmäksi, koska laaduntarkastajina toimivat järjestöihin kuuluvat tilintarkastajat. Valvontaelimet Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta ja Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat saivat tietoja suoritetuista laaduntarkastuksista yleisellä tasolla. Ne kuitenkin toimivat yhteistyössä tilintarkastajien yhdistysten kanssa sekä määräivät tarkastukset niille KHT- ja HTM-tilintarkastajille, jotka eivät olleet jäseninä yhdistyksissä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 463-464.)

Vanhan järjestelmän kautta kehittyi arvokasta käytäntöä. Toimintamuoto ei kuitenkaan uuden tilintarkastuslain myötä, jonka vaatimusten mukaan laaduntarkastusjärjestelmän tulee olla julkisen valvonnan alainen sekä riippumaton valvottavistaan, enää kaikilta osin vastannut voimassa olevia määräyksiä. (Andersson 2010, 54.)

4.5 Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen nykyinen valvonta

Nykyisin laaduntarkastuksen määrittämisestä ja laaduntarkastuksen valvonnasta säädetään tilintarkastuslaissa (2007/459 40 §). Tilintarkastuslain mukaisesti Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta vastaa KHT-tilintarkastajien laadunvarmistuksen valvonnasta ja Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat omien toiminta-alueidensa HTM-tilintarkastajien laadunvarmistuksen valvonnasta. Tilintarkastajat, mukaan lukien tilintarkastusyhteisöt määrätään laaduntarkastukseen enintään kuuden vuoden välein. Jos tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö tarkastaa julkisen kaupankäynnin kohteena olevaa yhteisöä, laaduntarkastus suoritetaan enintään kolmen vuoden välein. Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta tai Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat määräävät yhden tai useamman riippumattoman laaduntarkastajan suorittamaan tarkastusta. Määrätyn tarkastajan on oltava tilintarkastukseen hyvin perehtynyt henkilö, jolla on laaduntarkastuksen suorittamiseen pätevöittävä erityiskoulutus. Suoritetusta tarkastuksesta laaduntarkastaja antaa viipymättä selvityksen joko Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnalle tai kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnalle.

Tilintarkastajan tulee noudattaa laaduntarkastuksen perusteella annettuja suosituksia kohtuullisen ajan kuluessa. Uhkana ovat tilintarkastuslaissa (2007/459, 49 § ja 50 §) säädettyjen seuraamusten soveltaminen tilintarkastajaan eli varoitus, huomautus tai hyväksymisen peruuttaminen. Tarkastuksen nojalla Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta voi antaa suosituksia tai ohjeita tilintarkastajalle tai se voi määrätä tilintarkastajan uusintatarkastukseen. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 465)

4.6 Laaduntarkastusten toteuttaminen

Laaduntarkastuksen menetelmät riippuvat siitä, onko tarkastuksen kohteena yksin toimiva tilintarkastaja vai tilintarkastusyhteisössä toimiva tilintarkastaja ja tarkastaako tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 44). Laaduntarkastus määrätään tilintarkastajalle ja tilintarkastusyhteisölle laadunvarmistusryhmän tekemään vuosiohjelmaan perustuen. Vuosiohjelmassa valintakriteereinä käytetään kuuden ja kolmen vuoden mukaisia aikarajoja sekä riskiperusteisiä valintakriteerejä. Laaduntarkastuksesta ilmoitetaan tarkastettavalle päätöksen tiedoksiannolla, josta käy ilmi laaduntarkastuksen tekijä ja laaduntarkastuksen ajankohta. Tiedonannossa ilmoitetaan myös laaduntarkastuksessa käytettävät lomakkeet, jotka ovat tilintarkas-

tajan yleisen laadunvalvonnan kartoitus -lomake sekä toimeksiantokohtainen lomake. (Laadunvarmistuksen valvonta 2010.)

Kaikissa laaduntarkastuksissa tarkastetaan tilintarkastuslain, hyvän tilintarkastustavan, tilintarkastusstandardien sekä eettisten vaatimusten ja riippumattomuussäännösten noudattaminen. Laaduntarkastaja tarkastaa myös tilintarkastuksen resurssit, ammattitaidon säilyttämisen edellytykset sekä tilintarkastuspalkkioiden määrät. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 44). Tilintarkastusyhteisöissä laaduntarkastusten painopiste on yhteisön laadunvarmistusjärjestelmän toimivuuden arvioinnissa. Yhteisöjen laadunvarmistusjärjestelmiin tulisi sisältyä ainakin kaikki Laadunvalvontastandardiin 1 sisältyvät aihealueet. Yksin tai pienissä tilintarkastusyhteisöissä toimivien tilintarkastajien laaduntarkastuksissa painopiste on toimeksiantokohtaisen tilintarkastusaineiston läpikäynnissä sekä tilintarkastajan oman laadunvalvontajärjestelmän periaatteiden arvioinnissa. (Laadunvarmistuksen valvonta 2010.)

Laadunvarmistuksen johtaja esittelee KHT-tilintarkastajien ja KHT-yhteisöjen laaduntarkastuksia koskevat päätösesitykset Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnassa. HTM-tilintarkastajien ja HTM-yhteisöjen laaduntarkastuksia koskevat päätösesitykset esittelee vastaavasti kunkin toimialueen Tilintarkastusvaliokunnan sihteeri. (Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta 2008, 44.) Laaduntarkastusten tuloksista ja toimenpiteistä ilmoitetaan päätöksen tiedoksiannolla. Laaduntarkastusten perusteella voidaan antaa suosituksia, ohjeita tai määrätä suoritettavaksi uusintatarkastus. Tilintarkastajien on noudatettava laaduntarkastuksen perusteella annettuja suosituksia kohtuullisen ajan kuluessa. (Laadunvarmistuksen valvonta 2010.)

Hyväksytyjen tilintarkastajien laaduntarkastukset käynnistettiin uudelleen Keskuskauppakamarin toimesta vuonna 2009. Laaduntarkastajina käytettiin ammatissa toimivia tilintarkastajia, jotka harjoittavat ammattiaan pääasiassa yksin tai pienissä tilintarkastusyhteisöissä. Laaduntarkastusten tulosten luokittelussa käytettiin pääsääntöisesti KHT-yhdistyksen ja HTM-tilintarkastajat ry:n aiemmin soveltamia kriteereitä. Laaduntarkastuksen tuloksiksi vahvistettiin joko *hyväksytty kommentein*, *uusintatarkastus* tai *hylätty kommentein*. Vuonna 2009 tehtiin 88 laaduntarkastusta, joista 76 läpäistiin tuloksella hyväksytty kommentein ja 12 tarkastettavaa joutui uusintatarkastukseen. Vuonna 2009 yhtäkään laaduntarkastusta ei hylätty. Laaduntarkastajien päätelmissä yleisin kehittämisen kohde oli tilintarkastustyön dokumentoinnin lisääminen. Uusintatarkastukseen joutuneilla kehitettävää löytyi muun muassa tarkastussuunnitelman laatimisessa, tehtyjen havaintojen ja johtopäätösten dokumentoinnissa sekä suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden luonteen, ajoituksen ja laajuuden sekä tilintarkastusevidenssin dokumentoinnissa. Kehitettävää löytyi myös laadunvalvontajärjestelmän kuvauksen laatimisessa. Laaduntarkastajat käyttivät työssään apunaan kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin pohjautuvaa kysymyslistaa, joka osoittautui joissain tapauksissa liian yksityis-

kohtaiseksi suhteessa tilintarkastajien työpapereihin. Laaduntarkastajat joutuivatkin käyttämään omaa ammatillista harkintaansa arvioidessaan yksittäisissä tarkastuksissa kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltamista osana hyvää tilintarkastustapaa. (Vainio 2010, 56-59.)

Tämän opinnäytetyön laatuohjeisto pyrittiin tekemään niin kattavaksi, että tilintarkastusyhteisö pystyy sen avulla huolehtimaan laadunvarmistuksestaan tilintarkastuslain edellyttämällä tavalla ja läpäisemään laaduntarkastukset. Kuten Vainio (2010) artikkelissaan kertoo, löytyi vuoden 2009 laaduntarkastuksista kehitettävää myös laadunvalvontajärjestelmien kuvauksien laatimisessa. Tämä osoittaa laatuohjeiston teon olevan tilintarkastustoimistoille ajankohtainen sekä tarpeellinen asia.

5 Tutkimuksen tilintarkastusyhteisöt

Opinnäytetyön tavoitteena oli laatia laadunvarmistusohjeisto pienelle tilintarkastusyhteisölle. Ohjeiston laatimista varten suoritettiin tutkimus, jonka tarkoituksena oli selvittää kuinka pienet tilintarkastusyhteisöt käytännössä hoitavat laadunvarmistuksensa ja noudattavatko yhteisöjen laadunvarmistusjärjestelmät IFACin Laadunvalvontastandardin 1 vaatimuksia. Tutkimusta varten haastateltiin kahta pienessä tilintarkastusyhteisössä työskentelevää tilintarkastajaa ja tutkimuksessa vertailtiin näiden kahden tilintarkastusyhteisön laadunvarmistusta.

Vertailtavat tilintarkastusyhteisöt olivat Aaltonen & Co. Ky sekä Tiliextra Oy. Opinnäytetyön toimeksiantona tehty laatuohjeisto tehtiin Aaltonen & Co. tilintarkastustoimistolle. Aaltonen & Co. yhteisöstä haastateltiin HTM Jukka Silvoa ja Tiliextrasta HTM Matti Mäkistä.

Molemmat vertailtavat tilintarkastusyhteisöt toimivat pääkaupunkiseudulla. Yhteisöissä työskentelee 2-3 auktorisoitua HTM-tilintarkastajaa sekä 1-3 tilintarkastusassistenttia. Molempien yhteisöjen asiakkaat ovat pieniä ja keskisuuria yrityksiä. Vaikka yhteisöjen henkilöstömäärissä ei ollut suurta vaihtelua, olivat yhteisöjen asiakasmäärien erot merkittävät. Aaltonen & Co. yhteisössä asiakkaita arvioitiin olevan noin 200 vuodessa. Tiliextrassa vuotuisen asiakasmäärän arvioitiin olevan noin 600-700 asiakasta vuodessa eli yli kolme kertaa enemmän kuin vertailtavassa yhteisössä. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Aaltonen & Co. Ky yhteisössä työskentelee kuusi työntekijää, kaksi auktorisoitua HTM-tilintarkastajaa, kolme assistenttia sekä yksi hallintopuolen työntekijä. Yhteisön liikevaihto on noin 400-450 000 € vuodessa, josta pienten ja keskisuurten yritysten tarkastuksien osuus on noin 200 000-250 000 €, yhdistyksien ja säätiöiden 80 000 €, asunto-osakeyhtiöiden 80 000 € ja erityistarkastuksien 50 000-80 000 €. Yhteisöllä on vuodessa asiakkaita kaikkiaan noin 200,

joista pieniä ja keskisuuria yrityksiä on noin 60, asunto-osakeyhtiötä noin 80-100 ja säätiöitä sekä yhdistyksiä noin 20. (Silvo 2010.)

Tiliextrassa työntekijöitä on neljä, kolme auktorisoitua HTM-tilintarkastajaa sekä yksi osa-aikainen assistentti. Yhteisöllä on asiakkaita vuodessa noin 600-700, kaikilta mahdollisilta toimialoilta. Valtaosa asiakkaista on 1-5 hengen osake-yhtiöitä. Muita isompia asiakasryhmiä ovat säätiöt, yhdistykset sekä maa- ja - metsätalousyhtymät. (Mäkinen 2010.)

6 Tutkimus laadunvarmistuksesta tilintarkastusyhteisöissä

Kvalitatiivisen tutkimuksen aineiston keruu menetelmänä käytettiin teemahaastattelua eli puolistrukturoitua haastattelua. Teemahaastattelussa teema-alueet eli haastattelun aihepiirit ovat etukäteen määritelty, mutta kysymysten ei tarvitse noudattaa tarkkaa muotoa tai järjestystä. Etukäteen päätetyt teema-alueet käydään joka haastattelussa läpi, mutta kysymysten järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastatteluista riippuen. (Eskola & Suoranta 2000, 86.)

Teemahaastattelun etuna on sen avoin muoto. Teemahaastattelussa tutkija pystyy ohjaamaan haastattelua ilman, että kontrolloisi sitä kuitenkaan täysin. (Koskinen, Alasuutari & Peltonen 2005, 105.) Vaikka ennalta määritellyt teemat käydään läpi kaikkien haastateltavien kanssa, annetaan haastateltaville silti mahdollisuus vapaaseen ilmaisuun. Aineiston keruu menetelmänä teemahaastattelu on erityisen hyödyllinen silloin, kun halutaan syventää saatavia tietoja. Teemahaastattelussa voidaan tarpeen vaatiessa esittää lisäkysymyksiä sekä pyytää esitettyjen mielipiteiden perusteluja. (Hirsjärvi & Hurme 2006, 35.)

Aineiston analysointimenetelmänä käytettiin teemoittelua. Tämä on teemahaastatteluaineiston analysoinnissa yleisesti käytetty menetelmä, koska haastateltavien kanssa käydyt valmiit teemat esiintyvät silloin jonkin muotoisina kaikissa haastatteluissa. Tässä analysointi menetelmässä aineistosta nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. (Eskola & Suoranta 2000, 174; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006b.)

Teemoittelu on suositeltava analysointitapa käytännöllisten ongelmien ratkaisemisessa, koska haastatteluista voi tällöin kätevästi poimia käytännöllisen tutkimusongelman kannalta olennaista tietoa. Menetelmän ongelmana voi kuitenkin olla aineiston analysoinnin keskeneräisyys. Kvalitatiivisen aineistoon perustuva tutkimus jätetään joskus teemoittelun nimissä pelkäksi sitaattikokoelmaksi, vaikka pelkät teemoittain järjestetyt sitaatit eivät yleensä osoita kovin pitkälle menevää analyysia. Toinen teemoittelun ja laadullisen analyysin ongelma on vaikutelmanvaraisuus. Tämä paljastuu usein sokeana empiristisyytenä. Runsaasti sitaatteja sisältävä tutkimus jää helposti pelkän selvityksen tasolle: syvälliset teoreettiset ajatukset sekä kyt-

kennät puuttuvat. Onnistuakseen teemoittelu vaatiikin teorian ja empirian vuorovaikutusta eli niiden lomittumista toisiinsa tutkimustekstissä. (Eskola & Suoranta 2000, 175, 178-180.)

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää miten haastatellut tilintarkastusyhteisöt, Aaltonen & Co. ja Tiliextra hoitavat laadunvarmistuksensa ja noudattaako yhteisöjen laadunvarmistus IFACin Laadunvalvontastandardin 1 vaatimuksia. Koska kyseessä on käytännöllinen tutkimusongelma, sopii teemoittelu hyvin aineiston analysointitavaksi. Tutkimuksesta löytyy myös teemoittelun hyödyntämiselle välttämätön teorian ja empirian vuorovaikutus. Tämän tutkimuksen empiirinen osuus koostuu tilintarkastusyhteisöjen haastatteluista ja tutkimuksen teoriapohjan muodostaa Laadunvalvontastandardi 1.

Laadunvalvontastandardi 1 koostuu seitsemästä osasta, jotka ovat laatua koskevat johdon velvoitteet tilintarkastusyhteisössä, eettiset vaatimukset, asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen, henkilöresurssit, toimeksiannon suorittaminen, seuranta sekä dokumentointi (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 168). Tutkimusta varten standardin seitsemästä osa-alueesta poimittiin niiden keskeinen sisältö ja osa-alueiden pohjalta muodostettiin kuusi haastatteluissa käsiteltävää teemaa. Nämä teemat ovat 1. tarkastustyön laatua koskevat johdon velvoitteet, 2. eettiset vaatimukset tilintarkastusyhteisöissä, 3. asiakassuhteiden hyväksyminen ja jatkaminen tilintarkastusyhteisöissä, 4. henkilöresurssit tilintarkastusyhteisöissä, 5. tilintarkastustoimeksiantojen suorittaminen sekä 6. yhteisöjen laadunvarmistuksen seuranta.

6.1 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa käytetään yleensä reliabiliteetin ja validiteetin käsitteitä. Näistä termeistä reliabiliteetilla viitataan tulosten tarkkuuteen. Tulokset eivät saisi olla sattumanvaraisia, vaan toistettavissa. Tutkimuksen validiteetti taas viittaa siihen mittaukko tutkimus sitä, mitä oli tarkoituskin selvittää. (Heikkilä 2005, 29-30.) Validiteetti jaetaan usein sisäiseen validiteettiin sekä ulkoiseen validiteettiin. Sisäinen validiteetti merkitsee tällöin tulosten tulkinnan sisäistä loogisuutta ja ristiriidattomuutta. Ulkoisella validiteetilla taas viitataan siihen, yleistykö tulkinta myös muihin kuin tutkittavaan tapaukseen. Käytännössä validi tieto tarkoittaa yleensä sitä, että tutkijan tulee osoittaa, etteivät hänen tuloksensa perustu esimerkiksi väärin haastattelulausumiin, kysymyksiin tai havaintoihin. (Koskinen ym. 2005, 254.)

Koska reliabiliteetti ja validiteetti ovat kvantitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden mittareita, sopivat käsitteet kvalitatiiviseen tutkimukseen monilta osin huonosti (Koskinen ym. 2005, 255). Aineistoa kvalitatiivisesti analysoitaessa lähimmäksi perinteistä reliabeliuden käsitettä päästään niillä alueilla, jotka koskevat aineiston laatua. Reliabelius koskee silloin sitä, onko

kaikki käytettävissä oleva aineisto otettu huomioon ja ovatko tiedot litteroitu oikein. Samoin on tärkeää, että tulokset heijastavat mahdollisimman tarkasti tutkittavien ajatusmaailmaa. Kvalitatiivisen tutkimuksen validiuden tarkastelussa keskeistä on se, että tutkija pystyy perustelemaan käyttämänsä menetelmät ja niistä johdetut tulokset. (Hirsjärvi & Hurme 2006, 189.)

6.2 Tulokset

Tutkimusta varten haastateltiin kahta pienessä tilintarkastusyhteisössä työskentelevää tilintarkastajaa, HTM Jukka Silvoa Aaltonen & Co. yhteisöstä sekä HTM Matti Mäkistä tilintarkastustoimisto Tiliextrasta. Molemmat vertailtavat yhteisöt ovat 4-6 työntekijän tilintarkastustoimistoja. Tutkimuksen tulokset analysointiin teemahaastattelurungon kuuden teeman mukaan (liite 4).

6.2.1 Tarkastustyön laatua koskevat johdon velvoitteet

Tilintarkastusyhteisön työn laadusta vastaa ensisijaisesti yhteisön johto. Laadunvalvontastandardin mukaan johdon tulisi painottaa laadun merkitystä tilintarkastustyössä sekä valvoa yhteisön laatujärjestelmän noudattamista. Johdolta edellytetään toistuvia viestejä sekä toimenpiteitä, joissa painotetaan laadunvarmistuksen periaatteita ja menettelytapoja. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 171-172.)

Sekä Aaltonen & Co. yhteisössä että Tiliextrassa koulutustilaisuudet (liite 4) nähtiin tärkeänä laatuperiaatteiden viestimiskanavana. Molemmat yhteisöt ovat hyödyntäneet HTM-Info Oy:n järjestämää pienissä yhteisöissä toimiville tai yksintoimiville tilintarkastajille suunnattua koulutusta, kuten laatukoulutusta, HTM-päiviä sekä kesäpäiviä. Koulutuksien kautta tieto saadaan välitettyä myös muulle henkilöstölle. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Aaltonen & Co. yhteisössä laadunvarmistuksen periaatteita käsitellään myös yrityksen sisäisissä palavereissa (liite 4). Tiliextrassa tilintarkastustyön laatua tukevat yhteisön sisäinen keskustelu sekä yhteisten työvälineiden käyttö (liite 4). Tiliextra käyttää tarkastustyössä omia työmallipohjiaan, jotka sisältävät muun muassa viittaukset tilintarkastusprosessissa hyödynnettäviin lakeihin ja säännöksiin. Toimiston sisäistä viestintää tukee myös intranet lähiverkko. Koulutuksen, välittömän kommunikoinnin sekä yhteisön kehittämien työvälineiden (liite 4) avulla voidaan varmistaa se, että kaikki yhteisön jäsenet ovat sisäistäneet laadunvarmistuksen periaatteet. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

6.2.2 Eettiset vaatimukset tilintarkastusyhteisöissä

Tilintarkastusyhteisön tulee varmistaa, että sen henkilöstö noudattaa tilintarkastuksen ammattieettisiä peruseriaatteita sekä hyvää tilintarkastustapaa. Laadunvalvontastandardissa edellytetään, että yhteisö luo sellaiset toimintaperiaatteet ja menettelytavat, joissa eettiset vaatimukset sekä henkilöstön riippumattomuus huomioidaan. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 172-173.)

Aaltonen & Co. yhteisössä koulutuksella (liite 4) pyritään varmistamaan se, että ammattieettisiä vaatimuksia noudatetaan. Lisäksi henkilöstön käytettävissä on ammattieettisiä vaatimuksia koskevaa kirjallisuutta, tiedotteita sekä muuta kirjallista materiaalia. Tiliextran tapauksessa tiivis yhteistyö (liite 4) varmistaa sen, että koko henkilöstö noudattaa eettisiä vaatimuksia. Koska kyseessä on perheyrittäjä, on yhteisön sisälle muodostunut tarkka yhteinen käsitys siitä miten tarkastustyö tulee oikeaoppisesti suorittaa. Myös Tiliextrassa henkilöstön käytössä on alan kirjallisuutta ja koulutusta (liite 4). Lisäksi molemmissa yhteisöissä työntekijät allekirjoittavat työnsä aloituksen yhteydessä salassapitosopimukset. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Laadunvalvontastandardin mukaan yhteisön tulee myös huomioida se, että henkilöstö säilyttää riippumattomuutensa ammattieettisten ohjeiden edellyttämällä tavalla. Tilintarkastusyhteisön tulisi viestittää riippumattomuutta koskevat vaatimukset henkilöstölleen, tunnistaa ja arvioida riippumattomuutta vaarantavat olosuhteet sekä ryhtyä tarvittaessa asianmukaisiin toimenpiteisiin tällaisten uhkien poistamiseksi tai vähentämiseksi hyväksyttävälle tasolle. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 173.)

Aaltonen & Co. yhteisössä työntekijöiden riippumattomuus varmistetaan aina tarkastuskohdeittain ja asiakaskohtaisesti (liite 4). Yhteisö käyttää tilintarkastusta suorittaessa HTM-info Oy:n tuottamaa Tilintarkastajan työkirja - ohjelmaa. Ohjelmassa käydään läpi myös tilintarkastajan riippumattomuus tarkastuskohdeesta. (Silvo 2010.)

Tiliextrassa asiakkaina ei hyväksytä sellaisia yrityksiä, jotka voisivat vaikuttaa yhteisön auktorisoitujen tilintarkastajien riippumattomuuteen. Yhteisön palveluksessa olevan ulkopuolisen assistentin kanssa on tehty erillinen, kirjallinen riippumattomuussopimus (liite 4). Sopimuksen mukaan assistentin riippumattomuutta vaarantavat tekijät tulee ilmoittaa välittömästi yhteisön tietoon ja tarpeen vaatiessa toimeksiannosta voidaan pidättäytyä. (Mäkinen 2010.)

6.2.3 Asiakassuhteiden hyväksyminen tilintarkastusyhteisöissä

Tilintarkastusyhteisön tulisi jatkaa ja hyväksyä vain sellaisia asiakassuhteita, joissa yhteisö pystyy arvioimaan asiakkaiden rehellisyyden. Yhteisön tulisi myös varmistaa, että sillä on

toimeksiannon suorittamiseen tarvittavat taidot, aikaa sekä resursseja. Myös eettiset vaatimukset tulisi huomioida erikseen jokaisessa yhteisön hyväksymässä toimeksiannossa. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 175.)

Aaltonen & Co. yhteisössä uusien asiakkaiden rehellisyys arvioidaan käyttämällä Asiakastiedon palveluita (liite 4). Näin pystytään varmistamaan, että asiakkaan liiketoiminta on terveellä pohjalla. Vanhojen asiakkaiden osalta, erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten tapauksessa, tarkastusmateriaalista voidaan arvioida se, onko yrityksen liiketoiminta kunnossa (liite 4). (Silvo 2010.)

Tiliextran tapauksessa uusi asiakas tulee yleensä aina tilitoimiston kautta, joten yhteisö tiedustelee aina ensin kirjanpitäjältä asiakkaan taustoista (liite 4). Myös Tiliextra hyödyntää Asiakastietoa uusien asiakkaiden arvioinnissa (liite 4). Asiakkaan luottotiedot sekä ennakkoprintärekisterin tiedot tarkastamalla saadaan nopeasti viitettä siitä, onko asiakkaan suhteen tarpeellista noudattaa erityistä varovaisuutta tai mahdollisesti jopa kieltäytyä toimeksiannosta. Uusien asiakkaiden arvioinnissa voidaan myös käyttää Internetin hakukoneita, esimerkiksi Googlea. Tätä kautta selvitetään missä asiakasyrityksen tai vastuuhenkilön nimi esiintyy sekä onko vastuuhenkilöllä mahdollisesti myös muita yrityksiä. Vanhojen asiakkaiden rehellisyys arvioidaan tarpeen mukaan vuosittain tilintarkastuksen yhteydessä (liite 4). Rehellisyyden arvioinnin tarpeen määrittää kirjanpitäjän suunnalta tuleva tieto siitä, onko yrityksen liiketoiminnassa tapahtunut merkittäviä muutoksia tilikauden aikana. (Mäkinen 2010.)

Aaltonen & Co.:ssa päävastuullinen tilintarkastaja huolehtii siitä, että yhteisöllä on toimeksiannon suorittamiseen tarvittavat taidot, riittävästi aikaa sekä resursseja (liite 4). Uuden toimeksiannon aloituspalaverissa käydään aina asiakasyrityksen toimialaan ja liiketoiminnan luonteeseen liittyvät erityispiirteet sekä yrityksen taloushallinto ja toimintaperiaatteet läpi. Päävastuullisen tilintarkastajan tehtävänä on varmistaa, että yhteisöltä löytyy tarkastustyön suorittamiseen vaadittava erityisosaaminen. (Silvo 2010.)

Myös Tiliextrassa jo toimeksiannon hyväksymisvaiheessa varmistetaan se, että yhteisöllä on riittävät taidot sekä resurssit tarkastustyön suorittamiseen (liite 4). Yksi tärkeimmistä yhteisön arviointikriteereistä on asiakasyrityksen toimiala. On olemassa toimialoja, joita yhteisö välttää ja joiden toimeksiannoista kieltäydytään miltei kategorisesti. Tällaisia toimialoja ovat muun muassa matkatoimistot sekä perustajaurakointi. Matkatoimistoissa yhteisöllä on ollut kokemuksia siitä, etteivät asiakkaat suinkaan aina hallitse yrityksen kirjanpitoa toimialan verotuksen edellyttämällä tavalla. Perustajaurakoinnista vaativaksi tekee tilinpäätöksen laatiminen, jota asiakkaan kirjanpitäjätäkään eivät aina hallitse. Yhteisöllä taas ei riitä aika alan ohjeiden ja niiden soveltamisen opetteluun, saati väärin tehdyn tilinpäätöksen korjailuun, koska tällöin kärsisi lukumääräisesti monta muuta asiakasta. Lisäksi jos kirjanpito ja tilinpä-

tös ovat puutteellisesti tehty, nousee myös riski siitä, että tarkastusaineistoon jää virheitä, joita tilintarkastuksessa ei havaita. (Mäkinen 2010.)

6.2.4 Henkilöresurssit tilintarkastusyhteisöissä

Laadunvalvontastandardi edellyttää, että tilintarkastusyhteisöllä on kohtuullinen varmuus siitä, että sen henkilöstö on kyvykästä, pätevää sekä eettisiin periaatteisiin sitoutunutta. Yhteisön tulee huolehtia siitä, että toimeksiannoista vastuussa olevat henkilöt antavat raportteja, jotka noudattavat lainsäädäntöä, ammatillisia standardeja ja jotka ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 178.)

Aaltonen & Co. yhteisössä henkilöstön kykyjä sekä pätevyyttä kehitetään erityisesti ammatillisella koulutuksella sekä kokeneemman henkilöstön ohjauksella (liite 4). Koulutusohjelmista yhteisö hyödyntää esimerkiksi HTM-yhdistyksen laatukoulutuksen, jossa yhteisön auktorisoidut tilintarkastajat käyvät 3-4 kertaa vuodessa. Yhteisö hyödyntää myös KHT-yhdistyksen tarjoaman koulutuksen sekä kansainväliset koulutustilaisuudet. (Silvo 2010.)

Henkilöstön pätevyyden kehittämiseen kuuluu myös ohjauksen saaminen kokeneemmalta henkilöstöltä (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 178). Aaltonen & Co. yhteisössä kaksi auktorisoitua HTM-tilintarkastajaa vastaavat assistenttien työn laadusta (liite 4). Nuorten assistenttien työn ohjaus tapahtuu silti ensisijaisesti yhteisön vanhemman assistentin kautta. Hän vastaa perustarkastusprosessista sekä siitä, että tarkastustyö suoritetaan työkirjan mukaisesti. Vastuulliset tilintarkastajat varmistavat aina töiden lopputuloksen. Samoin kaikista tarkastustyössä esiin tulleista poikkeamista vastaavat auktorisoidut tilintarkastajat. Hankalissa erityiskysymyksissä konsultoidaan yhteisön ulkopuolelta. (Silvo 2010.)

Tiliextrassa henkilöstön kykyjä ja pätevyyttä kehitetään pääasiassa siten, että työntekijät neuvovat toinen toisiaan. Henkilöstön pätevyyttä kehitetään siis yhteisön sisäisellä ohjauksella (liite 4). Pätevyyttä tullaan tulevaisuudessa kehittämään myös niin, että jokainen auktorisoitu tilintarkastaja erikoistuu tiettyyn, esimerkiksi verotuksen tai yhtiölainsäädännön osa-alueeseen. Asiakkaat voidaan tässä tapauksessa ohjata suoraan sille tilintarkastajalle, joka hallitsee tiettyyn toimialaan liittyvät erityiskysymykset parhaiten. (Mäkinen 2010.)

Tiliextrassa toimeksiannon päävastuullinen tilintarkastaja vastaa aina assistentin työn laadusta (liite 4). Hän käy läpi valmistavat tarkastustoimenpiteet ja havainnot sekä tekee niistä johtopäätökset ja tarvittaessa tarpeelliset muutokset. Avustavan työn voi suorittaa myös joku toinen auktorisoiduista tilintarkastajista. Myös tässä tapauksessa päävastuullinen tilintarkastaja käy avustavan työn läpi sekä vastaa viime kädessä työn laadusta (liite 4). (Mäkinen 2010.)

6.2.5 Tilintarkastustoimeksiantojen suorittaminen

Yhteisön tulee tilintarkastustyössään varmistaa, että toimeksiannot suoritetaan tilintarkastusstandardien ja -lainsäädännön vaatimusten mukaisesti. Toimeksiantojen laatu pyritään yleensä yhdenmukaistamaan kirjallisessa tai sähköisessä muodossa olevien käsikirjojen, ohjelmistomuotoisten työkalujen tai muunlaisen standardoidun dokumentoinnin sekä toimiala- tai kohdekohtaisten ohjeistuksien avulla. Toimeksiannon suorittamisen laadunvarmistukseen kuuluvat lisäksi konsultointi, mahdolliset toimeksiantokohtaiset laadunvalvontatarkastukset sekä toimeksiantodokumentaation asianmukainen säilytys. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 180-182 & 186.)

Aaltonen & Co.:ssa toimeksiantojen laatu varmistetaan käyttämällä HTM-Info Oy:n tuottamaa Tilintarkastajan työkirja - ohjelmaa (liite 4). Tiliextra taas käyttää yhteisön itse kehittämää työkirjapohjaa osakeyhtiöiden tarkastamisessa (liite 4). Tilintarkastajan työkirja - ohjelman tapaan yhteisön oman työkirjapohjan avulla pystytään varmistumaan siitä, että kaikki relevantit asiat yrityksen tarkastusprosessissa huomioidaan. Työkirjapohjaa tullaan pian päivittämään siten, että pohjaan sisältyvät myös viittaukset tilintarkastusstandardeihin. Tulevaisuudessa yhteisön työkirjapohjasta tehdään myös kevennetyt versiot asunto-osakeyhtiöiden, yhdistyksien sekä henkilöyhtiöiden tarkastamista varten. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Tilintarkastusyhteisön tulisi laadunvalvontastandardin mukaan luoda sellaiset toimintaperiaatteet ja menettelytavat, joiden avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että vaikeissa tai kiistanalaisissa asioissa yhteisö konsultoi asianmukaisesti (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 181). Aaltonen & Co. käyttää tarkastustyönsä tueksi ulkopuolista konsultointiapua aina sitä tarvittaessa (liite 4). Kyse ei tällöin ole maksullisten konsultointipalveluiden käytöstä, vaan tilintarkastuskollegojen kanssa käytävistä keskusteluista, joissa haetaan ulkopuolista mielipidettä tarkastuksissa esiin nousseisiin erityiskysymyksiin. Tätä samaa menetelmää käyttää myös Tiliextra yhteisö (liite 4). (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Laadunvalvontastandardissa otetaan kantaa myös toimeksiantokohtaisiin laadunvalvontatarkastuksiin. Standardin mukaan tilintarkastusyhteisön tulisi luoda toimintaperiaatteet ja menettelytavat, jotka edellyttävät tietyille toimeksiannoille suoritettavaksi toimeksiantokohtaisen laadunvalvontatarkastuksen, jossa arvioidaan tarkastuksessa tehtyjä merkittäviä ratkaisuja sekä tilintarkastusraporteissa tehtyjä johtopäätöksiä. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 182.)

Kummassakaan vertailtavassa yhteisössä ei suoriteta toimeksiantokohtaisia laadunvalvontatarkastuksia (liite 4). Aaltonen & Co. yhteisössä tätä ei pidetä tarpeellisena menettelynä, koska jokainen toimeksianto suoritetaan Tilintarkastajan työkirja - ohjelman mukaan. Ainoas-

taan jos kyseessä on isompi tilintarkastus, tarkastuskohteeseen tehdään esimerkiksi kolme tarkastuskäyntiä vuodessa, voidaan aloitustarkastuksessa käydä läpi edellisen vuoden raportit ja tarkastusaineistossa silloin esiintyneet mahdolliset poikkeamat. Myöskään Tiliextrassa toimeksiantokohtaisia laadunvalvontatarkastuksia ei pidetä tarpeellisena menettelynä, koska kaikki yhteisön tilintarkastajat toimivat samassa työtilassa eikä auktorisoituja tarkastajia ole enempää kuin kolme. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Myös asianmukaisen pätevyyden omaavia ulkopuolisia henkilöitä voidaan käyttää toimeksiantokohtaisissa laadunvalvontatarkastuksissa silloin, kun pienet tilintarkastusyhteisöt toteavat joidenkin toimeksiantojen niitä edellyttävän (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 185). Ulkopuolisten suorittamia, yhteisön sisäisiä toimeksiantokohtaisia laadunvalvontatarkastuksia ei ole suoritettu kummassakaan haastatellussa yhteisössä (liite 4). Tämän kaltaisiin, sisäisiin laadunvalvontatarkastuksiin ei yhteisöissä ole tarvetta myöskään tulevaisuudessa. Sisäiset tarkastukset synnyttäisivät paljon lisäkustannuksia, joten tässä tapauksessa myös tilintarkastuspalkkioiden hinnat nousisivat. Lisäksi kummankaan haastateltavan mukaan käytäntö ei näin pienissä yhteisöissä toisi asiakkaiden riskikartoittamiseen mitään merkittäviä lisähyötyä. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Laadunvarmistukseen liittyy olennaisesti myös toimeksiantodokumentaation kokoaminen ja asianmukainen arkistointi. Toimeksiantokansiot tulee koota valmiiksi mahdollisimman pian toimeksiannoista annettavien raporttien valmistumisen jälkeen. Jos kysymyksessä on tilintarkastus, tällainen ajanjakso on yleensä enintään 60 päivää tilintarkastuskertomuksen antamispäivästä lukien. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 185.) Aaltonen & Co. yhteisössä pääsääntö on se, että toimeksiantokansiot ovat koottu valmiiksi silloin kun tilintarkastuskertomus annetaan (liite 4). Viimeistään siinä vaiheessa, kun aineisto on saatu laskutuskelpoiseksi, on toimeksiantomateriaali myös kansioitu. (Silvo 2010.) Tiliextrassa noudatetaan tässä suhteessa samaa käytäntöä (liite 4). Kun tilintarkastuskertomus on annettu, pitää työpapereiden olla arkistoitu. Erillistapauksessa, eli silloin jos asiakkaalta on pyydetty puuttuva tieto, jonka puuttuminen ei kuitenkaan ole estänyt antamasta tilintarkastuskertomusta, laitetaan keskeneräinen toimeksiantokansio sivuun odottamaan lopullista arkistointia. Tällaiset keskeneräiset toimeksiantokansiot arkistoidaan asiakaskohtaisiin kansioihin kerran tai kaksi kertaa kuukaudessa. (Mäkinen 2010.)

Dokumentaation turvallinen säilytys on Aaltonen & Co. yhteisössä huomioitu siten, että toimiston palvelimen varmistukset ovat kolmella tietokoneella sekä kahdella ylimääräisellä levyllä, joita säilytetään erillisissä tiloissa (liite 4). Yhteisön tietokoneet ovat suojattu salasanoin ja paperidokumentit skannataan sähköiseen muotoon. Kaikki perusdokumentaatio löytyy myös paperisena. Paperidokumentaatiota säilytetään lukituissa kaapeissa, lukituissa tiloissa. (Silvo 2010.)

Myös Tiliextrassa paperidokumentaatio on arkistoitu lukittaviin toimistotiloihin sekä lukittuihin arkistokaappeihin (liite 4). Asiakirjat ovat dokumentoitu asiakaskohtaisiin kansioihin y-tunnuksien mukaan, siten että entiset ja nykyiset asiakkaat ovat arkistoitu erikseen. Käytössä ovat myös valvontajärjestelmä ja tallentavat kamerat. Sähköinen aineisto on toimiston palvelimella ja tämän lisäksi erillisillä levyillä. Tietokoneet sekä palvelin, joka toimii ainoastaan lähiverkossa, ovat suojattu salasanoin. Kaikki paperidokumentit skannataan myös sähköiseen muotoon. (Mäkinen 2010.)

Tilintarkastusyhteisöjen tulee laadunvarmistuksessaan huomioida myös tarkastusdokumentaation säilytysaika. Tilintarkastustoimeksiannoissa säilyttämisaika on yleensä vähintään viisi vuotta tilintarkastuskertomuksen antamispäivästä alkaen. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 187.) Aaltonen & Co. yhteisössä tarkastusdokumentaatiota säilytetään pysyvästi (liite 4) ja sitä on säilytetty noin vuodesta 1998 saakka. 2000-luvun alusta alkaen kaikki dokumentaatio, niin sähköinen kuin paperinenkin on tallessa. Koska arkistotilaa vielä löytyy, ei aineiston hävittäminen ole yhteisössä ajankohtaista ainakaan seuraavaan viiteen vuoteen. (Silvo 2010.)

Myös Tiliextrassa tarkastusdokumentaatiota säilytetään pysyvästi (liite 4). Vanhimmat työpaperit ovat 16 vuotta vanhoja. Yhteisössä pyritään pitämään huolta siitä, että vain tarpeelliset dokumentit säilytetään paperimuodossa ja kaikki muu tallennetaan sähköisessä muodossa. Asiakaskohtaisissa kansioissa ovat silti paperimuodossa aina vähintään tasekirja, tase-erittelyt sekä kaikki yhteisön antamat raportit. (Mäkinen 2010.)

6.2.6 Yhteisöjen laadunvarmistuksen seuranta

Laadunvarmistukseen kohdistuvan seurannan tarkoituksena on arvioida sitä noudatetaanko yhteisön antamissa raporteissa ammatillisia standardeja, lainsäädäntöön perustuvia vaatimuksia ja ovatko raportit olosuhteisiin nähden asianmukaisia. Seurantaan tulisi laadunvalvontastandardin mukaan sisältyä tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän jatkuvaa tarkastelua ja arviointia, johon kuuluu valittujen valmiiksi saatettujen toimeksiantojen säännöllistä laaduntarkastusta. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 188.) Tämän kaltaista menettelyä eli valmiiden toimeksiantojen laaduntarkastusta (liite 4) ei nähty tarpeellisena menettelynä kummassakaan yhteisössä (Mäkinen 2010; Silvo 2010).

Laadunvalvonnan seurantaan kuuluu myös yhteisön sisältä ja ulkopuolelta tulleiden valitusten asianmukainen käsittely (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 191). Aaltonen & Co. yhteisön käytäntö on se, että toimeksiannon vastuullinen tilintarkastaja huomioi tarkastustyöhön kohdistuvat valitukset (liite 4). Vastuullinen tarkastaja ottaa vastuulleen valitusprosessin ja kaiken sen, mitä valituksen käsittely edellyttää. Tiliextrassa valitukset käsitellään koko yhteis-

sön kesken. Valituksien suhteen selvitetään se, onko valitus aiheellinen ja tulisiko sen pohjalta muuttaa yhteisön menettelytapoja. Kummankin yhteisön kohdalla on valituksia tullut hyvin vähän. Valitukset ovat olleet molempien yhteisöjen tapauksissa aiheettomia, etupäässä asiakkaan ja tilintarkastajan välisiä mielipide-eroja, joten ne eivät ole johtaneet jatkotoimenpiteisiin. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

7 Johtopäätökset

Opinnäytetyöhön kuuluvan tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää kuinka haastatellut tilintarkastusyhteisöt hoitavat laadunvarmistuksensa ja noudattavatko yhteisöjen laadunvarmistusjärjestelmät IFACin Laadunvalvontastandardin 1 vaatimuksia. Toimeksiantona tehty laatuohjeisto luotiin ISQC 1 standardin, ISQC 1 standardin soveltamisohjeen sekä opinnäytetyön tutkimuksen tulosten ja päätelmien pohjalta. Tutkimuksen johtopäätökset on käsitelty kvalitatiivisen tutkimuksen kuuden teeman, yhteisön johdon velvoitteiden, tilintarkastusyhteisön eettisten vaatimusten, asiakassuhteiden hyväksymisen, yhteisön henkilöresurssien, tilintarkastustoimeksiantojen suorittamisen ja yhteisön laadunvarmistuksen seurannan mukaan. Luvussa on lisäksi arvioitu tutkimuksen tulosten luotettavuutta.

Tutkimuksen luotettavuuden arviointi Tämän tutkimuksen luotettavuus varmistettiin huolellisella etukäteistyöllä. Ennen kyselylomakkeen laatimista, alan kirjallisuuteen, erityisesti ISQC 1 standardiin perehdyttiin mahdollisimman syvällisesti. Koska tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksesta määrätään Laadunvalvontastandardissa 1, noudattivat haastatteluissa käsitellyt teemat tarkasti Laadunvalvontastandardin rakennetta. Tällä pyrittiin varmistamaan se, että haastatteluista saadaan tietoa, joka varmasti tukee tutkimusongelmaa. Kyselylomakkeen toimivuus esivarmistettiin testaamalla kyselyä kahdella henkilöllä ennen varsinaisten haastattelujen suorittamista.

Koska tutkimuksen otanta oli harkinnanvarainen, valikoitui tutkimuksen haastateltaviksi kaksi auktorisoitua HTM-tilintarkastajaa. Ammattitutkinnon suorittaneina tilintarkastajina haastatellut tuntevat tilintarkastusalan lainsäädännön ja tilintarkastusstandardien vaatimukset. Heitä voidaan näin ollen pitää luotettavina lähteinä tutkimukseen. Aineiston laatu varmistettiin siten, että itse aineisto tallennettiin kokonaisuudessaan ja litteroitiin heti haastatteluiden jälkeen. Tutkimuksen luotettavuutta varmistettiin myös hyödyntämällä teemahaastattelun avointa muotoa sekä lisäkysymysten teko mahdollisuutta. Jos haastattelijalta jäi jokin asia haastattelutilanteessa epäselväksi, esitettiin tässä tapauksessa tarkentavia lisäkysymyksiä tai pyydettiin haastateltavalta mielipiteiden perusteluja.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineistoa tarvitaan vain sen verran kuin aiheen ja asetetun tutkimustehtävän kannalta on välttämätöntä. Kun aineistoa on riittävästi, tapahtuu aineiston

kylläänntyminen eli saturaatio. Silloin uudet tapaukset eivät enää tuo tutkimusongelman kanalta uutta tietoa eli aineisto alkaa niin sanotusti toistaa itseään. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006a.) Tässä tutkimuksessa otanta oli hyvin pieni, koska haastateltavia tilintarkastajia oli vain kaksi. Tutkimus suoritettiin pienimuotoisena, koska opinnäytetyön päätavoitteena oli luoda pienelle tilintarkastusyhteisölle heidän tarkastustyötään tukeva laatuohjeisto. Vaikka haastateltavia tilintarkastajia oli vain kaksi, kertaantui tehdyissä haastatteluissa pääsääntöisesti täysin samat asiat (liite 4). Haastateltavien vastauksissa oli kuitenkin pieniä eroja. Lisäksi tutkimuksen otanta oli hyvin pieni. Näiden seikkojen perusteella voidaankin päätellä, ettei tässä tutkimuksessa tapahtunut aineiston saturaatiota. Tutkittavasta aiheesta eli pienten tilintarkastustoimistojen laadunvarmistuksesta olisi varmasti voitu saada suuremmalla aineistomäärällä enemmän tutkimusaihetta tukevaa tietoa.

Tarkastustyön laatua koskevat johdon velvoitteet ISQC1 Laadunvalvontastandardin mukaan yhteisön laadunvarmistusjärjestelmän toteuttamisen ja viestittämisen vastuu on ennen kaikkea yhteisön johdolla. Johdon velvollisuus on luoda yhteisöön menettelytavat, jotka tukevat laadukasta työskentelyä. Laadunvalvontastandardin mukaan johdolta edellytetään toistuvia viestejä sekä toimenpiteitä, joissa painotetaan laadunvarmistuksen periaatteita ja menettelytapoja. Standardin mukaan näitä periaatteita voidaan viestittää esimerkiksi koulutustilaisuuksissa, kokouksissa, muodollisissa tai epämuodollisissa keskusteluissa sekä yhteisön toiminta-ajatuksen, tiedotteiden ja muistioiden avulla. Johdon tulee aina viime kädessä huolehtia siitä, että yhteisön tarkastustyö on lait ja ammatilliset standardit täyttävää. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 174-175.)

Aaltonen & Co. yhteisössä sekä vertailtavassa tilintarkastusyhteisössä Tiliextrassa johdon keskeisimmät kanavat laadunvarmistuksen periaatteiden viestittämisessä (liite 4) ovat koulutus sekä yhteisön sisäinen keskustelu. Aaltonen & Co. yhteisössä laadunvarmistukseen kuuluvia periaatteita käsitellään myös yhteisön sisäisissä palavereissa. Yhteisön työn laatu taas yhdenmukaistetaan Tilintarkastajan työkirja - ohjelmaa käyttämällä ja Tiliextrassa yhteisön omia työkirjapohjia käyttämällä. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Erityisesti koulutustilaisuuksien hyödyntäminen tukee sitä, että yhteisöjen työntekijöille välittyvät tilintarkastuslain sekä ammatillisten standardien edellyttävät tarkastustyötä koskevat laatuperiaatteet. Koulutuksista saatu tieto välitetään yhteisöjen sisäisten keskusteluiden ja palaverien kautta myös muulle henkilöstölle. Välitön kommunikointi yhteisön sisällä sekä avoin keskusteluilmapiiri tukevat myös osaltaan sitä, että yhteisöjen sisäiset laatuperiaatteet välittyvät koko henkilöstölle. Työn laadun korkean tason varmistamiseksi molemmissa yhteisöissä käytetään sähköisiä työkirjaohjelmia (liite 4). Koska Aaltonen & Co. yhteisö käyttää Tilintarkastajan työkirja - ohjelmaa kaikissa yhteisön suorittamissa tarkastuksissa, voi yhteisön johto olla varma siitä, että yhteisön tarkastustyö on aina lakien ja ammatillisten standar-

dien vaatimukset täyttävää. Yhteisön tarjoaman koulutuksen, sisäisten keskusteluiden sekä yhteisten työvälineiden käytön (liite 4) myötä Aaltonen & Co. yhteisön johto voi olla kohtuullisen varma siitä, että yhteisön työntekijät ovat tietoisia tilintarkastusstandardien vaatimuksista sekä siitä tasosta, jolla suoritettavan tarkastustyön laadun tulee olla. Aaltonen & Co. yhteisö on siis työssään huomionnut Laadunvalvontastandardissa mainitun johdon vastuun. Myös vertailtavassa yhteisössä, Tiliextrassa tarkastustyön korkeataso ja laadunvalvontastandardin edellyttämät johdon velvoitteet on varmistettu koulutuksella, yhteisten työvälineiden käytöllä sekä yhteisön sisäisellä viestinnällä (liite 4).

Eettiset vaatimukset tilintarkastusyhteisöissä Laadunvalvontastandardin mukaan jokaisen tilintarkastusyhteisön tulisi luoda sellaiset toimintaperiaatteet ja menettelytavat, joiden avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että tilintarkastusyhteisö ja sen henkilöstö noudattavat alan relevantteja eettisiä vaatimuksia. Suomessa KHT-yhdistyksen eettisten ohjeiden ammattieettiset perusperiaatteet ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuuden noudattaminen sekä ammatillinen käyttäytyminen. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 175-176.)

Aaltonen & Co. yhteisössä eettisten periaatteiden noudattamista tukevat henkilöstön koulutus sekä käytettävissä oleva kirjallisuus ja alan muutoksia käsittelevät tiedotteet (liite 4). Myös Tiliextrassa työntekijöiden koulutus ja saatavilla oleva kirjallisuus (liite 4) tukevat eettisten periaatteiden tietämystä. Lisäksi yhteisön sisäinen, henkilöstön tiivis yhteistyö (liite 4) varmistaa sen, että kaikki työntekijät ovat tietoisia alan eettisistä vaatimuksista. Molempien yhteisöjen työntekijät allekirjoittavat työnsä aloituksen yhteydessä myös salassapitosopimukset. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Laadunvalvontastandardi ei ota kantaa siihen, miten eettiset periaatteet yhteisölle välitetään, kunhan vain tilintarkastusyhteisö ja sen henkilöstö ovat tietoisia eettisistä vaatimuksista sekä noudattavat niitä. Molemmissa yhteisöissä eettiset periaatteet välitetään henkilöstön tietoon ensisijaisesti koulutuksen (liite 4) kautta. Koulutusta voidaan pitää hyvänä tapana viestittää alan eettisistä vaatimuksista, koska tieto voidaan tällöin välittää koulutuksissa olleiden kautta myös muulle henkilöstölle. Myös yhteisöissä saatavilla oleva tilintarkastusalan kirjallisuus ja tiedotteet (liite 4) mahdollistavat ajantasaisen tiedon saannin tilintarkastusalan ammattieettisistä periaatteista. Molemmilla yhteisöillä on käytössään myös salassapitosopimukset, joilla pyritään varmistamaan ammattieettisiin perusperiaatteisiin kuuluvan salassapitovelvollisuuden noudattaminen. Haastatteluiden perusteella voidaankin päätellä, että molemmat tilintarkastusyhteisöt ovat huomioineet eettisten vaatimusten noudattamisen tilintarkastustyössään.

Tilintarkastusyhteisön tulee toimintaperiaatteissaan huomioida myös henkilöstön riippumattomuus tarkastuskohteista. Yhteisön tulee viestittää riippumattomuutta koskevat vaatimukset henkilöstölleen ja tarpeen vaatiessa arvioida riippumattomuutta vaarantavat olosuhteet sekä ryhtyä asianmukaisiin toimenpiteisiin tällaisten uhkien poistamiseksi tai vähentämiseksi hyväksyttävälle tasolle. Jos riippumattoman tarkastuksen edellytykset eivät toteudu, tulee toimeksiannosta luopua. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 176.) Suomessa tilintarkastajan riippumattomuudesta säädetään tilintarkastuslain 4 luvun 24 §:ssä ja tilintarkastajan esteellisyydestä 25 §:ssä.

Työntekijöiden riippumattomuus huomioidaan Aaltonen & Co. yhteisössä tarkastuskohteittain ja asiakaskohtaisesti (liite 4), mutta ei kirjallisesti (Silvo 2010). ISQC 1 standardin mukaan tilintarkastusyhteisön tulisi vähintään kerran vuodessa hankkia kirjallinen vahvistus riippumattomuutta koskevien toimintaperiaatteiden ja menettelytapojen noudattamisesta kaikilta tilintarkastusyhteisön työntekijöiltä (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 177). Yhteisö on huomionnut työntekijöidensä riippumattomuuden Suomen tilintarkastuslain velvoitteiden mukaan, mutta ei kokonaan siten, kuinka laadunvalvontastandardi 1 velvoittaa.

Myös Tiliextrassa riippumattomuus huomioidaan asiakaskohtaisesti (liite 4). Tiliextrassa on lisäksi tehty yhteisön palveluksessa olevan ulkopuolisen assistentin kanssa erillinen, kirjallinen riippumattomuussopimus (liite 4). (Mäkinen 2010.) Koska kyse ei ole vuosittain allekirjoitettavasta riippumattomuusvahvistuksesta, eivät laadunvalvontastandardin velvoitteet toteudu kokonaan. Yhteisö on kuitenkin osittain huomionnut ISQC 1 standardin vaatimuksen työntekijöiden riippumattomuuden kirjallisesta vahvistamisesta.

Asiakassuhteiden hyväksyminen tilintarkastusyhteisöissä Laadunvalvontastandardin mukaan tilintarkastusyhteisön tulisi hankkia olosuhteet huomioon ottaen tarpeelliseksi katsomansa tiedot ennen kuin se hyväksyy toimeksiannon uudelta asiakkaalta ja silloin kun se harkitsee uuden toimeksiannon hyväksymistä nykyiseltä asiakkaalta. Asiakkaiden rehellisyyden arviointiin kuuluu muun muassa asiakasyrityksen omistajien ja muiden avainhenkilöiden henkilöllisyyden ja liiketoimintamaineen arviointi sekä asiakkaan toiminnan luonteen, mukaan lukien liiketoiminnassa noudattamien käytäntöjen selvitys. ISQC 1 standardin mukaan tilintarkastusyhteisön tulisi hankkia tietoja asiakkaan rehellisyydestä esimerkiksi tekemällä taustaselvityksiä relevanteista tietokannoista. Ennen toimeksiannon aloittamista tilintarkastusyhteisön tulisi myös varmistaa, että tilintarkastusyhteisön henkilöstöllä on asiakasyrityksen toimialatuntemusta ja asiaosaamista, ja että tilintarkastusyhteisöllä on riittävästi henkilöstöä, jolla on tarvittavat kyvyt ja pätevyys toimeksiannon suorittamiseen sekä mahdollisuus konsultoida tarvittaessa. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 178-180.)

Molemmat vertailtavat tilintarkastusyhteisöt noudattavat asiakkaiden arvioinnissa laadunvalvontastandardia, sillä yhteisöissä uusien asiakkaiden rehellisyys (liite 4) arvioidaan Suomen Asiakastiedon palveluita käyttämällä (Mäkinen 2010; Silvo 2010). Aaltonen & Co. yhteisössä viimeisen kymmenen vuoden aikana on noussut esiin kaksi tapausta, joissa asiakkaan rehellisyyttä on ollut syytä epäillä (Silvo 2010). Koska molemmat tilintarkastusyhteisöt hyödyntävät Asiakastietoa taustaselvityksien teossa (liite 4) ja koska asiakkaiden rehellisyyttä ei ole syytä epäillä kuin poikkeustapauksissa, on taustaselvityksien tekoa Asiakastiedosta syytä pitää luottavana uusien asiakkaiden rehellisyyden arvioimiskeinona.

Laadunvalvontastandardin mukaan asiakkaiden rehellisyys tulee arvioida myös silloin, kun yhteisö harkitsee uuden toimeksiannon hyväksymistä nykyiseltä asiakkaalta (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 179). Molempien yhteisöjen tapauksessa vanhat asiakkaat arvioidaan tarpeen vaatiessa vuosittain tarkastusmateriaalin perusteella (liite 4). Vanhojen asiakkaiden osalta, erityisesti pienten ja keski suurten yritysten tapauksessa, tarkastusmateriaali antaa riittävästi viitteitä siitä, onko yrityksen liiketoiminta kunnossa. Tarkastusmateriaalin arviointi sekä tiedustelut kirjanpitäjältä riittävätkin hyvin pienissä yhteisöissä vanhojen asiakassuhteiden arviointiin. (Mäkinen 2010; Silvo 2010) Yhteisöt noudattavat siis myös vanhojen asiakkaiden arvioinnissa laadunvalvontastandardin vaatimuksia.

Laadunvalvontastandardin mukaan yhteisön tulee ennen toimeksiannon hyväksymistä arvioida, onko henkilöstöllä toimialatuntemusta ja asiaosaamista, riittävästi kykyä, aikaa sekä pätevyyttä toimeksiannon laadukkaaseen suorittamiseen (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 179-180). Molemmissa yhteisöissä resurssien riittävyyden huomioiminen on hoidettu siten, että henkilöstön taidot ja resurssien riittävyys (liite 4) arvioidaan jokaisen asiakkaan kohdalla heti toimeksiantojen hyväksymisvaiheessa (Mäkinen 2010; Silvo 2010). Tällä menettelytavalla pystytään varmistamaan, että yhteisö kykenee suorittamaan tarkastustoimeksiannon laadukkaalla tavalla, laadunvalvontastandardin velvoitteiden mukaisesti.

Henkilöresurssit tilintarkastusyhteisöissä Laadunvalvontastandardin mukaan yhteisöllä on oltava kohtuullinen varmuus siitä, että sen henkilöstö on kyvykästä, pätevää sekä eettisiin periaatteisiin sitoutunutta. Lisäksi toimeksiannoista vastuussa olevien henkilöiden tulee antaa raportteja, jotka noudattavat lainsäädäntöä, ammatillisia standardeja ja jotka ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia. Henkilöstön kykyä ja pätevyyttä voidaan Laadunvalvontastandardin mukaan kehittää usealla eri menetelmällä, joita ovat esimerkiksi ammatillinen koulutus, jatkuva ammatillinen kehittyminen, työkokemus sekä ohjauksen saaminen kokeneemmalta henkilöstöltä. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 181.)

Aaltonen & Co. yhteisössä henkilöstön kykyä ja pätevyyttä kehitetään pääasiassa ammatillisella koulutuksella sekä kokeneemman henkilöstön ohjauksella (liite 4). Yhteisön nuorten

assistenttien työn ohjaus tapahtuu sekä vanhemman assistentin että auktorisoitujen tilintarkastajien kautta. Auktorisoidut tilintarkastajat vastaavat aina viime kädessä kaikkien assistenttien työn laadusta (liite 4). He myös varmistavat kaikkien tarkastustöiden lopputuloksen. (Silvo 2010.) Myös Tiliextrassa vastuullinen tilintarkastaja vastaa tarkastustyön laadusta (liite 4). Lisäksi henkilöstön pätevyyttä kehitetään Aaltonen & Co. yhteisön tapaan yhteisön sisällä työn ohjauksella ja koulutuksella (liite 4). (Mäkinen 2010.) Molemmissa yhteisöissä henkilöstön kehittämistä siis tuetaan Laadunvalvontastandardissa esitetyillä menetelmillä.

Tilintarkastustoimeksiantojen suorittaminen Tilintarkastusyhteisön tulee Laadunvalvontastandardin mukaan luoda sellaiset toimintaperiaatteet, joiden avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että toimeksiannot suoritetaan ammatillisten standardien, määräyksiin ja lainsäädäntöön perustuvien vaatimusten mukaisesti ja että henkilöstön antamat raportit ovat olosuhteisiin nähden asianmukaisia. Tarkastustoimeksiantojen laatu yhdenmukaistetaan yleensä kirjallisessa tai sähköisessä muodossa olevien käsikirjojen, ohjelmistomuotoisten työkalujen tai muunlaisen standardoidun dokumentoinnin avulla. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 183.)

Aaltonen & Co. yhteisössä toimeksiannot suoritetaan HTM-yhdistyksen tilintarkastajan työkirja - ohjelmaa käyttämällä (liite 4). Myös vertailtava tilintarkastusyhteisö Tiliextra käyttää sähköistä työkirjapohjaa tarkastustyössään (liite 4). (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Sähköisen työkirjaohjelman käyttö (liite 4) varmistaa molemmissa yhteisöissä sen, että tarkastustoimeksiannoissa käydään aina kaikki relevantit, tilintarkastusstandardien vaatimat seikat läpi. Näin tarkastustyön taso pysyy laadukkaana ja Laadunvalvontastandardin vaatimusten mukaisena.

Laadunvalvontastandardin mukaan tilintarkastusyhteisön tulisi myös luoda sellaiset menettelytavat, joiden avulla se saa kohtuullisen varmuuden siitä, että vaikeissa tai kiistanalaisissa asioissa yhteisössä konsultoidaan asianmukaisesti. Standardin mukaan yhteisön tulee varmistaa, että konsultointia varten on käytettävissä riittävästi resursseja ja että konsultoinnin luonne, laajuus ja sen pohjalta tehdyt johtopäätökset dokumentoidaan. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 184.)

Molemmissa yhteisöissä pidettiin ulkopuolista konsultointia (liite 4) eli tilintarkastajakollegoiden kanssa käytävää keskustelua, erittäin tärkeänä. Haastateltavien mukaan erityisesti pienissä yhteisöissä tarkastustyön laatua tukee se, että tarpeen vaatiessa mukaan voidaan saada yhteisön ulkopuolinen mielipide. Maksullisten konsultointipalveluiden käyttöä ei kuitenkaan pidetty pienten yhteisöjen tapauksessa aiheellisena kummassakaan yhteisössä. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.)

Molemmat yhteisöt noudattavat Laadunvalvontastandardia konsultoimalla aina vaikeissa asioissa yhteisön ulkopuolelta (liite 4). Kyse on tällöin kollegojen kanssa käytävistä keskusteluista, joilla haetaan ulkopuolista mielipidettä tarkastuksissa esiin nousseisiin hankaliin kysymyksiin. Kyseistä menetelmää on syytä pitää hyvänä, koska molemmat yhteisöt sitä käyttävät. Maksullisten konsultointipalveluiden hyödyntäminen tuskin parantaisi yhteisöjen tarkastustyön laatua, vaan ainoastaan nostaisi tarkastuspalkkioiden hintoja.

Laadunvalvontastandardin mukaan tilintarkastusyhteisön tulisi luoda sellaiset toimintaperiaatteet, jotka edellyttävät tietyille toimeksiannoille suoritettavaksi toimeksiantokohtaisen laadunvalvontatarkastuksen. ISQC 1:n mukaan näissä yhteisön sisäisissä laadunvalvontatarkastuksissa arvioidaan tarkastuksessa tehtyjä merkittäviä ratkaisuja sekä tilintarkastusraporteissa tehtyjä johtopäätöksiä. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 185.)

Kummassakaan vertailtavassa yhteisössä tätä ei pidetty tarpeellisena menettelytapana (liite 4). Aaltonen & Co. yhteisön tapauksessa toimeksiantokohtaisia laadunvalvontatarkastuksia ei pidetty tarpeellisina, koska kaikki toimeksiannot suoritetaan Tilintarkastajan työkirja - ohjelmaa käyttäen (Silvo 2010). Myös Tiliextrassa toimeksiannot tehdään yhteisön omia työpohjia käyttäen (Mäkinen 2010).

Päätelmää siitä, etteivät yksittäiset laadunvalvontatarkastukset tuo haastatelluille tilintarkastusyhteisölle lisäetua voidaan perustella muun muassa sillä, että kaikki yhteisöjen tilintarkastukset suoritetaan yhteisiä työpohjia ja työohjelmia käyttäen (liite 4). Työpohjien ja -ohjelmien käyttö varmistaa tarkastuksien yhdenmukaisuuden ja sen, että kaikki toimeksiannot noudattavat tilintarkastusstandardeja sekä lainsäädäntöä. Yksittäiset laadunvalvontatarkastukset voisivat olla perusteltuja myös silloin, jos tilintarkastajat työskentelisivät eri paikoissa. Tässä tapauksessa olisi todennäköistä, että tilintarkastajien työskentelytavat eriytyisivät. Molemmissa yhteisössä kaikki työntekijät työskentelevät kuitenkin samoissa toimistotiloissa. Toimeksiantokohtaiset laadunvalvontatarkastukset palvelevatkin parhaiten suuria, useamman toimipisteen tilintarkastusyhteisöjä. Kumpikaan tilintarkastusyhteisö ei kuitenkaan noudata Laadunvalvontastandardin vaatimuksia toimeksiantokohtaisista laadunvalvontatarkastuksista (liite 4). On silti syytä uskoa, että yhteisöjen tarkastustyönlaatu ei ole kärsinyt, vaikka standardin vaatimuksia ei olekaan noudatettu.

ISQC 1 standardin mukaan myös ulkopuolisia henkilöitä voidaan käyttää toimeksiantokohtaisissa laadunvalvontatarkastuksissa silloin, kun pienet tilintarkastusyhteisöt toteavat toimeksiantojen niitä edellyttävän (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 188). Tätäkään käytäntöä ei pidetty tarpeellisena vertailtavissa yhteisössä. Haastateltavien mukaan käytäntö nostaisi tilintarkastuspalkkioiden hintoja, mutta ei toisi yhteisöille lisähyötyjä. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.) Pienien yhteisöjen tapauksissa Keskuskauppakamarin organisoimat laadunvalvontatar-

kastukset riittävät varmistamaan tarkastustyön korkean laadun, eikä tällöin ulkopuolisen suorittamiin maksullisiin laadunvarmistustarkastuksiin ole tarvetta.

Laadunvarmistukseen liittyy olennaisesti myös toimeksiantodokumentaation kokoaminen ja asianmukainen arkistointi. Laadunvalvontastandardin mukaan tilintarkastusyhteisön tulee luoda toimintaperiaatteet, joiden mukaan toimeksiantotiimit kokoavat lopulliset toimeksiantokansiot valmiiksi oikea-aikaisesti toimeksiannoista annettavien raporttien valmistumisen jälkeen. Kun kysymyksessä on tilintarkastus, on tällainen ajanjakso yleensä enintään 60 päivää tilintarkastuskertomuksen antamispäivästä lukien. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 188.)

Molemmissa yhteisöissä käytäntönä on koota toimeksiantokansio heti, kun tilintarkastuskertomus on annettu (liite 4). Näin varmistetaan, että arkistot ovat aina ajan tasalla. (Mäkinen 2010; Silvo 2010.) Molemmat yhteisöt siis noudattavat dokumentaation kokoamisen suhteen Laadunvalvontastandardia.

Tilintarkastusyhteisön tulisi myös luoda sellaiset menettelytavat, joiden avulla toimeksiantoa koskeva dokumentaatio on mahdollista säilyttää luottamuksellisena. Lisäksi dokumentaation tulisi olla helposti saatavissa ja käytettävissä. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 189.) Aaltonen & Co. yhteisössä tämä on huomioitu siten, että toimiston palvelimen varmistukset ovat kolmella tietokoneella sekä kahdella levyllä (liite 4). Sähköinen aineisto on suojattu salasanoilla ja paperidokumentaatiota taas säilytetään lukituissa kaapeissa, lukituissa toimistotiloissa. (Silvo 2010.) Myös Tiliextrassa paperidokumentaatio on arkistoitu lukittaviin toimistotiloihin ja lukittuihin arkistokaappeihin. Sähköinen aineisto on toimiston palvelimella ja tämän lisäksi erillisillä levyillä. Tietokoneet sekä palvelin ovat suojattu salasanoilla. (Mäkinen 2010.) Voidaan todeta, että molemmat yhteisöt noudattavat dokumentaation säilytyksen suhteen Laadunvalvontastandardin vaatimuksia.

Tilintarkastusyhteisöjen tulee laadunvarmistuksessaan huomioida myös tarkastusdokumentaation säilytysaika, joka tilintarkastustoimeksiannoissa on yleensä vähintään viisi vuotta tilintarkastuskertomuksen antamispäivästä alkaen (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 190). Molemmissa yhteisöissä tarkastusdokumentaatiota (liite 4) säilytetään pysyvästi (Mäkinen 2010; Silvo 2010).

Yhteisöissä on siis huomioitu Laadunvalvontastandardin vaatimusten mukaisesti tarkastusdokumentaation riittävän pitkä säilytysaika. Säilytystila voi kuitenkin muodostua ongelmaksi molempien yhteisöjen tapauksessa. Tilan säästämisen vuoksi yhteisöjen tulisi huolehtia siitä, että vain tarpeelliset dokumentit säilytetään paperimuodossa ja kaikki muu tallennetaan sähköisesti. Kun papereiden hävittäminen aikanaan tulee yhteisöissä ajankohtaiseksi, on myös

huomioitava se, että työpapereiden hävittäminen hoidetaan luottamuksellisesti. Vanhojen työpapereiden hävittäminen on silloin järkevintä ostaa ulkopuolisena palveluna. Esimerkiksi Lassila & Tikanoja tarjoaa tietoturvapalveluita, joihin kuuluu muun muassa arkaluontoisien paperien, CD-levyjen sekä muiden sähköisten tallenteiden hävittäminen. (Tietoturvapalvelut 2010.)

Yhteisöjen laadunvarmistuksen seuranta Laadunvalvontajärjestelmän seurantaan tulee ISQC 1 standardin mukaan sisältyä tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän jatkuvaa tarkastelua ja arviointia, johon kuuluu valittujen, valmiiksi saatettujen toimeksiantojen säännöllistä laaduntarkastusta. Yhteisön tulee myös luoda toimintaperiaatteet, jotka varmistavat sen, että yhteisö käsittelee asianmukaisesti yhteisön sisältä ja ulkopuolelta tulevat valitukset ja väitteet. (KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry 2009, 191 & 194.)

Valmiiden toimeksiantojen laaduntarkastusta ei pidetty tarpeellisenä menettelynä kummassakaan haastatellussa yhteisössä (liite 4). Aaltonen & Co. yhteisössä laadunvalvontajärjestelmän toimivuus varmistetaan sillä, että tarkastustyö suoritetaan aina Tilintarkastajan työkirja - ohjelmalla. Kun tilintarkastusprosessi perustuu työkirjaohjelmaan sekä muuhun tarkastustyötä tukevaan kirjalliseen materiaaliin, saadaan yhteisössä riittävä varmuus siitä, että tarkastustyö on hoidettu asiallisesti. Yhteisö on tähän asti tehnyt kaikki tilintarkastuksensa, mukaan lukien tilintarkastuksen suunnittelun työkirjan avulla ja kaikki laadunvalvontatarkastukset ovat olleet yhteisön osalta hyväksytyjä. (Silvo 2010.) Vaikka työkirjaan perustuvaa tilintarkastusta voidaan pitää laadukkaana, yhteisö ei kuitenkaan noudata tässä suhteessa Laadunvalvontastandardin vaatimuksia valmiiksi saatettujen toimeksiantojen säännöllisistä laaduntarkastuksista (liite 4). Tiliextrassa laadunvalvontajärjestelmän seuranta on jatkuva prosessi, jossa laadunvalvonnan toimivuutta arvioidaan aina silloin, kun toimeksiannon vastuullinen tilintarkastaja käy avustavaa tilintarkastustyötä läpi (Mäkinen 2010). Myöskään Tiliextra ei siis noudata Laadunvalvontastandardin vaatimuksia valmiiksi saatettujen toimeksiantojen säännöllisistä laaduntarkastuksista (liite 4).

Aaltonen & Co. yhteisössä käytäntö valitusten (liite 4) osalta on se, että toimeksiannon vastuullinen tilintarkastaja huomioi tarkastustyöhön kohdistuvat valitukset ja ottaa vastuulle valitusprosessin käsittelyn (Silvo 2010). Tiliextrassa valitukset käsitellään viipymättä ja perusteellisesti koko yhteisön kesken. Valitusten suhteen selvitetään se, onko valitus aiheellinen ja tulisiko sen pohjalta muuttaa yhteisön menettelytapoja. (Mäkinen 2010.) Molemmat yhteisöt siis noudattavat omia, yhteisön sisäisiä toimintaperiaatteita valitusten käsittelyn suhteen ja noudattavat näin myös Laadunvalvontastandardin 1 vaatimuksia.

Yhteenvedona voidaan todeta, että molemmat tilintarkastusyhteisöt ovat huomioineet hyvin Laadunvalvontastandardin 1 vaatimukset tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksesta.

Kummassakaan yhteisössä ei suoritettu Laadunvalvontastandardiin 1 kirjattuja toimeksianto-kohtaisia laadunvalvontatarkastuksia eikä yhteisöjen laadunvarmistukseen kuulunut järjestelmän seurantaa (liite 4). Yhteisöjen laadunvarmistusta voidaan kuitenkin pitää toimivana, koska molemmissa yhteisöissä laadunvalvontastandardin 1 kaikki osa-alueet olivat asianmukaisesti huomioitu. Haastatteluiden hetkellä kummallakaan tilintarkastusyhteisöllä ei ollut kirjallista laadunvalvontajärjestelmää, mutta kirjoittamistyöhön oli molemmissa yhteisöissä kuitenkin jo ryhdytty.

Uusia tutkimusaiheita Tämän opinnäytetyön tutkimukseen haastateltiin kahta pienessä tilintarkastusyhteisössä työskentelevää tilintarkastajaa ja tutkimuksessa vertailtiin näiden kahden toimiston laadunvarmistusta. Tutkimus tehtiin pienimuotoisena, koska opinnäytetyön pääavoitteena oli tehdä toiselle tilintarkastusyhteisöstä heidän laadunvarmistustaan tukeva sekä Laadunvalvontastandardin 1 velvoitteet huomioiva laatuohjeisto. Tämän tutkimuksen johtopäätöksistä ei siis voida tehdä yleistyksiä kaikkien Suomessa toimivien pienten tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksesta. Jatkotutkimuksissa voitaisiinkin vertailla suurempaa joukkoa tilintarkastustoimistoja ja kartoittaa laajemmin sitä, kuinka pienet tilintarkastusyhteisöt ovat Suomessa hoitaneet laadunvarmistuksensa ja noudattavatko toimistojen laadunvalvontajärjestelmät Laadunvalvontastandardin 1 vaatimuksia. Aihe on ajankohtainen, koska kansainväliset tilintarkastusstandardit velvoittavat tilintarkastajia osana hyvää tilintarkastustapaa. Myös uudelleen käynnistetyissä laaduntarkastuksissa on huomioitu tilintarkastajien laadunvalvontajärjestelmien dokumentointi sekä Laadunvalvontastandardin 1 osa-alueiden huomiointi.

Toinen mielenkiintoinen jatkoselvityksen aihe olisi tutkimus siitä, kuinka tarpeellisina pienet tilintarkastusyhteisöt kokevat kansainväliset tilintarkastusstandardit osana tilintarkastustyönsä laadunvarmistusta. Kuten edellä tekstissä on kerrottu, velvoittavat kansainväliset tilintarkastusstandardit Suomessa osana hyvää tilintarkastustapaa. Uuteen tilintarkastuslakiin (2007/459) on myös kirjattu vaatimus Euroopan unionissa sovellettaviksi hyväksytyjen kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamisesta. Kuten opinnäytetyön ensimmäisessä luvussa mainittiin, on Suomessa standardien soveltamisen ongelmana yritysten pieni koko. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat tarkoitettu suurten yritysten tarkastamiseen, sellaisten yritysten, joita Suomen yrityskannasta on vain murto-osa. Olisikin tärkeää selvittää tilintarkastajien näkökantaa siihen, kuinka tarpeellisina pienten tilintarkastustoimistojen tilintarkastajat pitävät kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja ja Laadunvalvontastandardia 1. Tuovatko tilintarkastusstandardit lisähyötyä tilintarkastuksen laatuun? Miten raskaita tilintarkastusstandardeja tulisi soveltaa Suomen oloissa? Yksi pienten tilintarkastustoimistojen ja yksin toimivien tilintarkastajien tulevaisuuden haasteista onkin tämä tilintarkastusstandardien kustannustehokas soveltaminen.

Lähteet

Kirjalliset lähteet

- Andersson, E. 2010. Tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen - Selvitysmiehen raportti. Työ - ja elinkeinoministeriö.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 4. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY.
- Halonen, K. & Steiner, M. 2010. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Juva: WSOY.
- Heikkilä, T. 2005. Tilastollinen tutkimus. 5.-6. painos. Helsinki: Edita Prima.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2006. Tutkimushaastattelu - Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. 4. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Horsmanheimo, P., Kisanlahti, T. & Steiner, M. 2007. Tilintarkastuslaki - Kommentaari. Helsinki: WSOY.
- Horsmanheimo, P. & Steiner, M. 2008. Tilintarkastus - Asiakkaan opas. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- HTM-tilintarkastajat ry. 2002. Toimintakertomus 1.10.2001-30.9.2002.
- Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta. 2008. Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen valvonnan järjestäminen. Helsinki: Keskuskauppakamari.
- KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry. 2009. Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009.
- Komission suositus 2001/256/EY.
- Komission suositus 2008/362/EY.
- Korkeamäki, A. 2008. Tilintarkastuksen perusteet. Helsinki: WSOY.
- Koskinen, I., Alasuutari, P. & Peltonen, T. 2005. Laadulliset menetelmät kauppatieteissä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Lindfors, H. 2009. Kirjanpito käytännönläheisesti. 3. painos. Gummerus Kirjapaino.
- Lähdekorpi, S. 2010. Onko laadunvalvontajärjestelmämme riittävällä tasolla? Tilintarkastus 2/2010, 52-55.
- Pietiläinen, T. 2004. EU ja tilintarkastajat yrittävät palauttaa alan luottamusta. Helsingin Sanomat 6.1.2004.
- Riistama, V. 1999. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. 2. painos. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, O. 2009. Tilintarkastusala kohtaamassa useita haasteita. HTM-GRM Info 3/2009, 15.
- Small and Medium Practices Committee. 2009. Guide to Quality Control for Small- and Medium-Sized Practices. IFAC.
- Tilintarkastajat harrastivat ankaraa itsekritiikkiä - Verosuunnittelu ohittaa oikean tuloksen. 1990. Helsingin Sanomat 13.1.1990.

Tilintarkastajien hyväksymisvaatimusten kehittämistyöryhmä. 2003. Tilintarkastajien hyväksymisvaatimusten kehittäminen - työryhmän muistio. Keskuskauppakamari.

Tilintarkastajien ryhtiliike. 1990. Helsingin Sanomat 18.1.1990.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459. 2 § - 52 §.

Tomperi, S. 2009. Tilintarkastus - Normeista Käytäntöön. Helsinki: Edita Prima.

Troberg, P. 2003. IAS ja kansainvälinen tilinpäätös. Enterprice Advicer nro 29. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2008. Arviomuistion 17.12.2008 liite - Nykytilan kuvaus.

Vainio, K. 2010. Laaduntarkastusten satoa. Tilintarkastus 4/2010, 56-59.

Valtanen, T. 1993. Huono maine vainoaa tilintarkastajia. Helsingin Sanomat 29.6.1993.

Sähköiset lähteet

Elinkeinoelämän keskusliitto. 2010. Viitattu 13.3.2010.

http://www.hpl.fi/www/fi/tyomarkkinakerros_2009_2010/index.php?we_objectID=10882

FEE. 2010. About FEE. Viitattu 25.10.2010.

http://www.fee.be/aboutfee/default.asp?library_ref=1&category_ref=1&content_ref=82

HTM-tilintarkastajat ry. 2010. Jäsenet. Viitattu 27.10.2010.

<http://www.htm.fi/yhdistys/jasenet>

HTM-tilintarkastajat ry. 2010. Laadunvalvonta. Viitattu 25.10.2010.

<http://www.htm.fi/valvonta/laadunvalvonta>

HTM-tilintarkastajat ry. 2010. Tilintarkastajan valinta. Viitattu 22.10.2010.

http://www.htm.fi/tilintarkastajan_valinta

HTM-tilintarkastajat ry. 2010. Valvonta. Viitattu 12.4.2010.

<http://www.htm.fi/valvonta/tivat>

HTM-tilintarkastajat ry. 2010. Yhdistyksen tarkoitus ja toiminta. Viitattu 27.10.2010.

http://www.htm.fi/yhdistys/tarkoitus_ja_toiminta

IFAC. 2010. About IFAC. Viitattu 25.10.2010. <http://www.ifac.org/About/>

IFAC. 2010. Member Bodies and Associates. Viitattu 25.10.2010.

<http://web.ifac.org/about/member-bodies>

Keskuskauppakamari. 2010. HTM-tutkinto. Viitattu 25.10.2010

<http://www.keskuskauppakamari.fi/Tutkinnot-ja-kokeet/HTM-tutkinto>

Keskuskauppakamari. 2010. KHT-tutkinto. Viitattu 25.10.2010

<http://www.keskuskauppakamari.fi/Tutkinnot-ja-kokeet/KHT-tutkinto>

Keskuskauppakamari. 2010. Laadunvarmistuksen valvonta. Viitattu 18.3.2010.

<http://kkksite.ezdev.asiakas.org/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Laadunvarmistus>

Keskuskauppakamari. 2010. Tilastoja tilintarkastajajärjestelmästä. Viitattu 20.10.2010.

<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus>

Keskuskauppakamari. 2010. Usein esitettyjä kysymyksiä tilintarkastuksesta. Viitattu 20.10.2010. <http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Usein-kysyttya>

KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry. 2010. Hyvä tilintarkastustapa ja kansainväliset tilintarkastusstandardit. Viitattu 17.11.2010. <http://www.khtyhdistys.fi/toimintaymparisto/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit>

KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry. 2010. KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry. Viitattu 27.10.2010. <http://www.khtyhdistys.fi/kht-yhdistys/kht-yhdistys>

KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry. 2010. Laadunvalvonta. Viitattu 12.4.2010. <http://www.kht.fi/yhdistys/esittely/laadunvalvonta/>

Lassila & Tikanoja. 2010. Tietoturvapalvelut. Viitattu 16.11.2010. http://www.lassila_tikanoja.fi/fi/PalvelutJaTuotteet/palvelujatuotevalikoima/Ymparistonhuolto/Sivut/Tietoturvapalvelut.aspx

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. Kylläntyminen. Viitattu 3.1.2011. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_2_2.html

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. Teemoittelu. Viitattu 15.6.2010. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html

Haastattelut

Mäkinen, M. 2010. Haastattelu 10.4.2010. Tiliextra Oy. Helsinki.

Silvo, J. 2010. Haastattelu 8.4.2010. Aaltonen & Co. Ky. Helsinki.

Liitteet

Liite 1: Laatuohjeiston sisällysluettelo.....	62
Liite 2: Teemahaastattelun kysymykset	63
Liite 3: KHT- ja HTM-tilintarkastajien hyväksymisvaatimukset ja valvonta	65
Liite 4: Yhteenveto tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksen periaatteista.....	66

Sisällys

1	Johdon vastuu laadusta tilintarkastustoimistossa	3
1.1	Johdon asennoituminen	3
2	Relevantit eettiset vaatimukset	3
2.1	Riippumattomuus	4
2.2	Intressiristiriidat	5
2.3	Salassapitovelvollisuus	6
3	Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen.....	6
3.1	Hyväksyminen ja jatkaminen	6
3.2	Uuden asiakassuhteen / toimeksiannon hyväksyminen	7
3.3	Asiakassuhteesta / toimeksiannosta luopuminen	8
4	Henkilöressurit	9
4.1	Rekrytointi ja työssä pysyminen	9
4.2	Jatkuva ammatillinen kehittyminen.....	9
4.3	Toimeksiantotiimien kokoaminen.....	10
4.4	Laadunvalvonnan periaatteiden täytäntöönpano (Kurinpito).....	11
4.5	Ohjeiden noudattamisesta palkitseminen	11
5	Toimeksiannon suorittaminen	12
5.1	Tilintarkastajan rooli toimeksiannosta vastuussa olevana henkilönä.....	13
5.2	Konsultointi	14
5.3	Mielipide-erot	14
5.4	Toimeksiantokohtainen laadunvalvontatarkastus (TLVT).....	15
5.4.1	TLVT:n luonne, ajoitus ja laajuus	15
5.4.2	Toimeksiantokohtainen laadunvalvontatarkastaja (LVT)	16
6	Laadunvalvontajärjestelmän seuranta.....	16
6.1	Laadunvalvontajärjestelmän seurantaohjelma.....	17
6.2	Laadunvalvontajärjestelmän seurannan menettelytavat.....	17
6.3	Laadunvalvontajärjestelmän seurannan tuloksia koskeva raportointi	17
6.4	Puutteiden arviointi, tiedottaminen ja korjaaminen.....	18
6.4.1	Poikkeamat laadunvalvontajärjestelmästä.....	18
6.5	Valitukset ja väitteet	19
7	Dokumentointi	19
7.1	Toimiston toimintaperiaatteiden ja menettelytapojen dokumentointi.....	19
7.2	Toimeksiannon dokumentointi	19
7.3	Toimeksiantokohtaisen laadunvalvontatarkastuksen dokumentointi.....	20
7.4	Työkansioihin pääsy ja työpapereiden säilyttäminen	20

KYSYMYKSET LAADUNVALVONTASTANDARDI 1 POHJALTA:

Tutkimuskysymys: Miten yhteisön laadunvarmistus hoidetaan?

Johdon veloitteet laadunvarmistuksessa

1. Miten johto viestii laadunvarmistuksen periaatteista yhteisössä?

Eettiset vaatimukset osana laadunvarmistusta

2. Miten yhteisö varmistaa sen, että henkilöstö noudattaa laadunvarmistukseen kuuluvia eettisiä vaatimuksia / ammattieettisiä peruseriaatteita?

3. Miten laadunvarmistuksessa on huomioitu työntekijöiden riippumattomuus tarkastuskohteesta?

4. Pitääkö yhteisön laadunvarmistusjärjestelmä sisällään vaatimuksen kirjallisista vahvistuksista riippumattomuuden noudattamisessa?

Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen osana laadunvarmistusta

5. Miten laadunvarmistuksessa arvioidaan asiakkaiden rehellisyys?

6. Miten yhteisö varmistaa, että sillä on toimeksiannon laadukkaaseen suorittamiseen tarvittavat taidot, riittävästi aikaa sekä resursseja?

Henkilöresurssit laadunvarmistuksessa

7. Miten laadunvarmistuksessa on huomioitu henkilöstön kykyjen ja pätevyyden kehittäminen?

8. Millainen on toimeksiantojen vastuuhenkilön asema laadunvarmistuksessa?

Toimeksiannon suorittamisen laadunvarmistus

9. Miten laadunvarmistuksessa huomioidaan se, että toimeksiannot suoritetaan tilintarkastusstandardien ja -lainsäädännön vaatimusten mukaisesti?

10. Käyttääkö yhteisö työnsä laadun varmistamiseksi ulkopuolisia konsultointipalveluita?
11. Tehdäänkö yksittäisten toimeksiantojen osalta laadunvalvontatarkastuksia?
12. Mitkä kriteerit ratkaisevat sen, suoritetaanko toimeksiannosta laadunvalvontatarkastus?
13. Mitä toimeksiantokohtaiseen laaduntarkastukseen kuuluu?
14. Onko yhteisöllä ollut toimeksiantoja, joissa on käytetty ulkopuolisen suorittamaa laadunvalvontatarkastusta?
15. Mitä asioita laadunvalvontatarkastuksista dokumentoidaan?

Toimeksiantoa koskevan dokumentaation säilytys osana laadunvarmistusta

16. Onko yhteisön laadunvarmistuksessa määritelty yleinen aika-rajaa toimeksiantokansioiden kokoamisen suhteen?
17. Miten laadunvarmistuksessa on huomioitu dokumentaation turvallinen säilytys?
18. Miten laadunvarmistuksessa on huomioitu toimeksiantotietojen salaaminen?
19. Onko laadunvarmistuksessa huomioitu dokumentaation säilytysaika?
20. Ovatko dokumentaatiot arkistoitu siten, että tietoihin päästään tarpeen vaatiessa käsiksi, esimerkiksi laaduntarkistusta suoritettaessa?

Laadunvarmistuksen seuranta

21. Miten yhteisö arvioi sen, onko laadunvalvontajärjestelmä suunniteltu asianmukaisesti ja otettu käyttöön onnistuneesti?
22. Mitä laadunvarmistuksen seurantaprosessin dokumentointi pitää sisällään?

Valituksien käsittely osana laadunvarmistusta

23. Otetaanko laadunvalvontajärjestelmässä kantaa mahdollisten valituksien käsittelyyn yhteisössä?

	KHT-tilintarkastajat	HTM-tilintarkastajat
Yleinen kelpoisuus	Hakija on luonnollinen henkilö, hakija ei ole konkurssissa tai liiketoimintakiellossa. Hakijan toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu eikä hänelle ole määrätty edunvalvojaa.	Hakija on luonnollinen henkilö, hakija ei ole konkurssissa tai liiketoimintakiellossa. Hakijan toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu eikä hänelle ole määrätty edunvalvojaa.
Sopivuusarviointi	Hakijan ei ole osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään.	Hakijan ei ole osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään.
Ammattitutkintovaatimukset		
Perustutkintoa koskevat vaatimukset	Ylempi korkeakoulututkinto	Vähintään alempi korkeakoulututkinto
Tutkintoon kuuluvat opintoja koskevat vaatimukset	Tilintarkastuksen ja laskentatoimen opintoja 60 opintopistettä, oikeustieteen opintoja 30 opintopistettä sekä kauppa- ja taloustieteellisiä yleisopintoja 22 opintopistettä.	Tilintarkastuksen ja laskentatoimen opintoja 52 opintopistettä, oikeustieteen opintoja 22 opintopistettä sekä kauppa- ja taloustieteellisiä yleisopintoja 22 opintopistettä.
Tutkintoon kuuluvat työkokemusta koskevat vaatimukset	Kolmen vuoden käytännön kokemus tilintarkastuksen ja laskentatoimen vaativista tehtävistä, tästä kaksi vuotta tilintarkastajan ohjauksessa.	Kolmen vuoden käytännön kokemus ammattimaisista tilintarkastuksen ja laskentatoimen tehtävistä, tästä kaksi vuotta tilintarkastajan ohjauksessa.
Ammattitutkinto	Kaksiosainen: 1-osa: Hyvä tilintarkastustapa ja hyvä kirjanpitolata 2-osa: Tilintarkastuskertomus ja muut tilintarkastajan raportit. Tutkinto on kaksipäiväinen.	Kaksiosainen: 1-osa: Hyvä tilintarkastustapa ja hyvä kirjanpitolata 2-osa: Tilintarkastuskertomus ja muut tilintarkastajan raportit. Tutkinto on yksipäiväinen.
Vakuutus	Tuomioistuimelle	Tuomioistuimelle
Tilintarkastajien hyväksyminen, valvonta ja laadunvarmistus	Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta (TILA)	Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat (TIVA)

	Aaltonen & Co. Ky		Tiliextra	
	Kyllä	Ei	Kyllä	Ei
Onko yhteisöllä kirjallinen laadunvalvontajärjestelmä?		Kirjallista laadunvalvontajärjestelmää ollaan juuri työstämässä.		Kirjallista laadunvalvontajärjestelmää ollaan juuri työstämässä.
Tarkastustyön laatua koskevat johdon velvoitteet				
Onko yhteisössä huomioitu tarkastustyön laatua koskevat johdon velvoitteet?	Laatuperiaatteet välitetään koulutuksien ja yhteisön sisäisten palavereiden kautta.		Laatuperiaatteet välitetään koulutuksien, yhteisön sisäisen viestinnän ja yhteisten työvälineiden käytön kautta.	
Eettiset vaatimukset tilintarkastusyhteisöissä				
Onko yhteisön laadunvarmistuksessa huomioitu ammattieettiset peruseriaatteet?	Koulutuksella ja käytettävissä olevalla kirjallisuudella pyritään varmistamaan, että henkilöstö on tietoinen alan ammattieettisistä vaatimuksista.		Tiiviillä yhteistyöllä ja koulutuksella varmistetaan se, että henkilöstö ymmärtää ja noudattaa alan eettisiä vaatimuksia.	
Vahvistetaanko työntekijöiden riippumattomuus vuosittain riippumattomuuslomakkeella?		Työntekijöiden riippumattomuus varmistetaan tarkastuskohteittain, mutta riippumattomuutta ei ole vahvistettu kirjallisesti.		Työntekijöiden riippumattomuus varmistetaan tarkastuskohteittain. Riippumattomuus on vahvistettu kirjallisesti, mutta sitä ei vahvisteta vuosittain.
Asiakassuhteiden hyväksynnän ja jatkaminen tilintarkastusyhteisöissä				
Arvioidaanko asiakkaiden rehellisyys?	Uusien asiakkaiden rehellisyys arvioidaan Asiakastietoa käyttämällä. Vanhojen asiakkaiden rehellisyys arvioidaan tarpeen mukaan vuosittain tilintarkastuksen yhteydessä.		Uusien asiakkaiden rehellisyys arvioidaan Asiakastietoa käyttämällä sekä tiedustelemalla kirjanpitäjältä asiakkaan taustoista. Vanhojen asiakkaiden rehellisyys arvioidaan tarpeen mukaan vuosittain tilintarkastuksen yhteydessä.	
Varmistaako yhteisö, että sillä on toimeksiannon suorittamiseen tarvittavat taidot, aikaa sekä resursseja?	Päävastuullinen tilintarkastaja huolehtii siitä, että yhteisöllä on toimeksiannon suorittamiseen tarvittavat taidot, riittävästi aikaa sekä resursseja.		Toimeksiannon hyväksymisvaiheessa varmistetaan se, että yhteisöllä on tarvittavat taidot, riittävästi aikaa sekä resursseja tarkastustyön suorittamiseen.	
Henkilöresurssit tilintarkastusyhteisöissä				
Onko yhteisön laadunvarmistuksessa huomioitu henkilöstön kykyjen ja pätevyyden kehittäminen?	Henkilöstön kykyjä ja pätevyyttä kehitetään koulutuksella sekä kokeneemman henkilöstön ohjauksella. Toimeksiannon päävastuullinen tilintarkastaja vastaa tarkastustyön laadusta.		Henkilöstön kykyjä ja pätevyyttä kehitetään koulutuksella sekä yhteisön sisäisellä ohjauksella. Toimeksiannon päävastuullinen tilintarkastaja vastaa tarkastustyön laadusta.	
Tilintarkastustoimeksiantojen suorittaminen				

Onko laadunvarmistuksessa huomioitu se, että toimeksiannot suoritetaan tilintarkastusstandardien ja -lainsäädännön vaatimusten mukaisesti?	Toimeksiantojen laatu varmistetaan Tilintarkastajan työkirja - ohjelmaa käyttämällä.		Toimeksiantojen laatu varmistetaan yhteisön omia työkirjapohjia käyttämällä.	
Onko laadunvarmistuksessa luotu menettelytavat ja toimintaperiaatteet konsultoinnille?	Yhteisö konsultoi tarvittaessa toimiston ulkopuolelta.		Yhteisö konsultoi tarvittaessa toimiston ulkopuolelta.	
Onko yhteisössä luotu toimintaperiaatteet ja menettelytavat, jotka edellyttävät tietyille toimeksiannoille suoritettavaksi toimeksiantokohtaisen laadunvalvontatarkastuksen?		Yhteisössä ei tehdä toimeksiantokohtaisia laadunvalvontatarkastuksia.		Yhteisössä ei tehdä toimeksiantokohtaisia laadunvalvontatarkastuksia.
Onko yhteisössä luotu toimintaperiaatteet ja menettelytavat toimeksiantodokumentaation kokoamiseen ja asianmukaiseen arkistointiin?	Toimeksiantokansiot kootaan heti tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen. Dokumentaation turvallinen säilytys on varmistettu suojaamalla sähköinen aineisto salasanoin sekä säilyttämällä aineistoa tietokoneiden lisäksi erillisillä levyillä. Paperidokumentaatiota säilytetään lukituissa kaapeissa, lukituissa tiloissa.		Toimeksiantokansiot kootaan heti tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen. Sähköistä aineistoa säilytetään salasanoin suojatulla palvelimella sekä erillisillä levyillä. Paperidokumentaatiota säilytetään lukituissa tiloissa. Käytössä ovat myös valvontajärjestelmä sekä tallentavat kamerat.	
Onko yhteisön laadunvarmistuksessa huomioitu tarkastusdokumentaation säilytysaika?	Tarkastusdokumentaatiota säilytetään pysyvästi.		Tarkastusdokumentaatiota säilytetään pysyvästi.	
Tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksen seuranta				
Onko yhteisössä huomioitu laadunvalvontajärjestelmän seuranta ISQC 1 standardin vaatimusten mukaisesti?		Ei laadunvarmistuksen seurantaa.		Ei laadunvarmistuksen seurantaa.
Onko yhteisössä luotu toimintaperiaatteet ja menettelytavat, jotka varmistavat valituksen asianmukaisen käsittelyn?	Toimeksiannon vastuullinen tilintarkastaja vastaa mahdollisista, tarkastustyöhön kohdistuneista valituksista.		Valitukset käsitellään kaikkien yhteisön työntekijöiden kesken.	